

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/341110269>

Tarım Deontolojisi

Book · January 2006

CITATIONS

0

READS

4,537

1 author:

[Atilla Eris](#)

160 PUBLICATIONS 2,005 CITATIONS

SEE PROFILE

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ZİRAAT FAKÜLTESİ
Ders Notları No: 88

TARIM DEONTOLOJİSİ

PROF. DR.ATILLA ERİŞ

II. BASIM

BURSA, 2006

TARIM DEONTOLOJİSİ

PROF. DR.ATILLA ERİŞ

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
ZİRAAT FAKÜLTESİ**

II. BASIM

BURSA, 2006

Ö N S Ö Z

İnsanoğlu, üzerinde yaşadığı dünya ve içinde bulunduğu samanyolu ile birlikte, tüm evrende bulunan ahenk ve düzenin bir parçasıdır. Büyük kaostan sonra ortaya çıkan evrensel bu makro düzen, simetri esasına göre mikro düzeyde de vardır. İnsanlık tarihine ilişkin eldeki bilimsel kanıtlara göre, insanoğlu toplum yaşamına geçtiği andan itibaren içinde bulunduğu makrokozmos düzenine paralel olarak yaşamını yönlendirecek bir takım kurallar ortaya koymaya başlamıştır. Bu kurallar, yüzyıllar boyu çeşitli kültür ve medeniyetlerle farklılaşmış, değişmiş, gelişmiş ve hala gelişmektedir. Yine, bu kurallar ile birlikte çok çeşitli değer yargıları ortaya çıkmış ve toplumlar “ahlak felsefelerini” geliştirmişlerdir. Farklı zaman dilimlerinde ve çeşitli toplumlarda tüm gelişen ve yaygınlaşan “ahlak anlayışlarında” daima ortak bir nokta olmuştur ki, bu da “iyi” ve “kötü” ayrımıdır.

Son yıllarda, ülkemizde yoğun olarak tartışılan ve dile getirilen konuların başında da çeşitli alanlardaki iyi ve kötünün somutlaştırılması gereğinin bilincine dönük “ahlaki” yaklaşımlar gelmektedir. Aynı şekilde, hangi meslek açısından olursa olsun, yükseköğretim faaliyetlerinde de bu konu üzerinde durulmasının amacı, gerek yeni dünya düzenindeki kabuledilebilirlik ve yüksek kalite anlayışı; gerek mesleki yaklaşımlardaki hataların ve yanlış davranışların en aza indirilmesi ve sıfırlanmasıdır. Bu yaklaşım ile Ziraat Fakülteleri de kendi üstlerine düşeni yaparak, eğitim-öğretim faaliyetlerinde kalite artışına dönük reformist kararlar almakta ve uygulamaktadırlar. Böylece, daha çağdaş bir yaklaşımla bir taraftan eğitim yöntem ve sistemi geliştirilirken; diğer taraftan da gerekli olan yeni dersler programa alınmaktadır. “Tarım Deontolojisi” dersi de bu yaklaşımlarla programa konmuş bir derstir. Aslında, burada anlatılan kurallar ve ahlaki yaklaşımlar, temel olarak her felsefe kitabında bulunabilecek ve herkesin bilmesi gereken “genel ahlak kuralları”dır. Buradaki ders notları içinde, genel yaklaşımların dışında özel olarak “çalışma ahlakı”, “iş ahlakı”, “mesleki ahlak” ve “bilimsel ahlak” kavramları çerçevesinde bir Ziraat Fakültesi mezununun bilmesi ve uygulaması gereken “**etik kurallar**” açıklanmaya çalışılmıştır. Zira, unutulmamalıdır ki, hangi konuda olursa olsun, **onur duyulacak gerçek ve kalıcı kaliteye ancak ve ancak o işi yapanların “davranış kalitelerinin” yüksekliği ile ulaşmak mümkün olabilir.**

Atilla Eriş
(Şubat, 2002)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
1. GİRİŞ	1
2. TANIMLAR VE KAVRAMLAR	4
2.1. Ahlak Felsefesinin Temel Kavram ve Soruları	7
2.2. Ahlak Yargısını Diğer Yargı Türlerinden Ayıran Nitelikler	9
2.3. Evrensel Ahlak Kavramına Farklı Bakışlar	10
3. AHLAK ANLAYIŞININ TARİHÇESİ VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR	12
3.1. Ahlak Anlayışında Farklı Dönemlere Ait Yaklaşımlar	12
3.2. Ahlak Anlayışına Ekonomik Düzen Açısından Yaklaşımlar	22
3.3. Ahlak, Din ve Vicdan Arasındaki İlişkiler	25
3.4. Hukuk ve Ahlak Arasındaki İlişkiler	29
3.5. Siyaset ve Ahlak Arasındaki İlişkiler	31
4. MESLEK AHLAKI VE GENEL ETİK KURALLAR	32
5. TARIMSAL ETİK İLE ETKİLEŞEN ÖNEMLİ KONULAR	36
5.1. Tarımsal Eğitim	37
5.2. Tarımsal Teknoloji	39
5.3. Farklı Düzeylerdeki Yönetim Yaklaşımları	42
5.4. Bireysel ve Kurumsal Yaklaşımlar	43
6. TARIMSAL ETİK KAVRAMININ FARKLI BOYUTLARI	44
6.1. Ziraat Fakülteleri Mezunları Açısından	45
6.2. Bilimsel Araştırmalar Açısından	47
6.3. Toplumsal Açidan	50
6.4. Uluslararası İlişkiler Açısından	51

1. GİRİŞ

Türkiye’de ilk ziraat eğitim-öğretimi, **1846** yılında İstanbul-Yeşilköy’de bulunan “**Ayamama Çiftliği**”nde, dönemin sadrazamı “**Büyük Reşit Paşa**”nın emri ile, kurulan “**Ziraat Mektebi**”nde başlamıştır. Bu okulun kuruluşunda Fransa’da bulunan 4 yıllık eğitim süreli “**Grignon Yüksek Ziraat Mektebi**” örnek alınmıştır. O tarihte ziraat eğitimi için başlıca, “*matematik; geometri; coğrafya; fizik; yol ve köprücülük; anatomi; hayvan hastalıkları; botanik; bağ-bahçe ve tarla ziraatleri; şekerçilik; ipek böcekçiliği; zootekni*” gibi dersler okutulmaktaydı Bu okul, maalesef, kuruluşundan iki yıl gibi kısa bir süre sonra, öğrenciler arasında çıkan huzursuzluklar dolayısıyla kapanmıştır. Herşeye rağmen, 19. yüzyılın sonlarına doğru tarımsal faaliyetlerin geliştirilmesinin ve bu kapsamda tarım eğitimi görmüş gençlerin yetiştirilmesinin gereği anlaşılmıştır. Bu amaçla, 14 Ağustos 1884’ de yeni bir “Ziraat Mektebi” nin açılması kararlaştırılmış, “nizamnamesi” yayınlanmıştır. Kurulan bu “Yüksek Ziraat Mektebi” için uzun süre uygun arazi aranmış ve sonunda Yeşilköy’e 9-10 km mesafedeki Halkalı köyü civarında uygun bir arazi bulunmuştur. “**Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi**” olarak bilinen bu okul, 1891 yılında öğretime açılmış ve 37 yıl başarı ile faaliyetini sürdürmüştür. Bu yükseköğretim faaliyetinin yanında ülkenin diğer bölgelerinde de orta dereceli diğer “Ziraat Mektepleri” ile birlikte, çeşitli konularda ve düzeylerde uygulama ağırlıklı kurumlar kurulmuştur [Örneğin, Adana’da; Bursa’da; Amasya’da; Konya’da; Edirne’de; Gümüşhane’de; Erzurum’da; Kastamonu’da; Trabzon’da; Muş’ta; Kosova-Manastır’da; Halep’te; Selanik’te; Trablusgarp’ta; Bağdat’ta; Beyrut’ta; vd.] (Mağden 1959).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da tarımsal eğitim konusuna önem verilmiştir. Aynı şekilde, Ankara, Kastamonu, Sivas, İzmir, Balıkesir, Erzincan, Edirne, Erzurum ve Çorum’da zamanına göre modern, aynı karakter gösteren ve uygulama ağırlıklı “ziraat mektepleri” nin kurulduğu görülmektedir. Ancak bir süre sonra, mevcut bütün ziraat okulları, tarımsal eğitimin reformu amacı ile,

01. Temmuz. 1928 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır. Bu okullardan ve “Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi” nden bazı öğretmenler ile mezun bazı gençler, ihtisas yapmak üzere yabancı ülkelere gönderilmişlerdir. Daha sonra kapatılan bu okullar yerine **1930** yılında İstanbul, Bursa, İzmir ve ,Adana’da birer “**Orta Ziraat Mektebi**” ile Ankara’da bir “**Yüksek Ziraat Mektebi**” açılmıştır. Kurulan bu “Yüksek Ziraat Mektebi”, o zamanki şartlarda bugünkü Ziraat Fakültesi kavramına uygun olarak oluşturulmaya çalışılmış ve **1933** yılında çıkarılan yeni bir kanun ile “**Yüksek Ziraat Enstitüsü**” (**YZE**) kurulmuştur. Kurulan bu Enstitü bünyesinde, bugünkü adıyla, “Ziraat Fakültesi” nden başka, “Tabii ve Temel Bilimler Fakültesi” ne (Fen Fakültesi), “Veteriner” ve “Orman Fakülteleri” ne de yer verilmiştir (Yazıcıoğlu 1958). Bu organizasyon adeta bir “Tarım Üniversitesi” yapısında gerçekleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra, Türk tarımında ve tarım eğitiminde çok ciddi gelişmeler kaydedilmiş ve atılımlar yapılmıştır. Bu konudaki en büyük adım, 1933 yılında Ankara’da “Yüksek Ziraat Enstitüsü (YZE)” nün kurulması ile atılmıştır. Böylece, Türkiye’deki tarımsal faaliyetlerin bilimsel ve teknik anlamda gelişmesinin önü açılmış ve 20. yüzyılın koşullarına uygun çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. “Yüksek Ziraat Enstitüsü”, 1946 yılında **Ankara Üniversitesi**’nin kuruluşu ile birlikte **1948**’de “**Ziraat Fakültesi**”ne dönüşmüştür. Daha sonra 1955’de İzmir’de, 1958’de Erzurum’da, 1967’de Adana’da ve 1976’da Samsun’da kurulan Ziraat Fakültelerini 1980’den sonra kurulan 18 Ziraat Fakültesi izlemiştir. Bugün Türkiye’de toplam 25 adet Ziraat Fakültesi vardır. Bunlar, alfabetik sırası ile aşağıda gösterilmiştir.

I. Eğitim Yapan Ziraat Fakülteleri:

- Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Ankara
- Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, İzmir
- Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Erzurum
- Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Adana

- Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Bursa
- Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Antalya
- Ondokuzmayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Samsun
- Trakya Üniversitesi, Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Tekirdağ
- Selçuk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Konya
- Süleyman Demirel Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Isparta
- Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tokat
- Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Aydın
- Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Çanakkale
- Harran Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Şanlıurfa
- Sütçü İmam Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Kahramanmaraş
- Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Antakya
- Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Van
- Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Diyarbakır
- Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ordu Ziraat Fakültesi, Ordu
- Osmangazi Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Eskişehir

II. Eğitim Yapmayan Ziraat Fakülteleri:

- Bingöl Ziraat Fakültesi, Bingöl
- Erciyes Üniversitesi, Seyrani Ziraat Fakültesi, Kayseri
- Kırşehir Ziraat Fakültesi, Kırşehir
- İnönü Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Malatya
- Yozgat Ziraat Fakültesi, Yozgat

Görüldüğü gibi, Türkiye'deki Ziraat Yüksek Öğretimi'nin tarihçesi 1848 yılından itibaren başlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu dönemi de dahil olmak üzere bilinçli ve düzenli tarımsal öğretim için çeşitli önlemler alınarak, zamanına göre gerekli eğitim kurumları kurulmuştur. Ancak, burada temel olarak, böyle kurumların kağıt üzerinde kuruluşlarından çok; verdikleri eğitimin, istihdam ettikleri kadroların ve faaliyetlerinin sonuçları ile uluslararası kabul edilebilirlikleri önemli olmaktadır.

Yakın zamana kadar yapılan tarımsal yüksek öğretimde, etik kuralların öğrencilere ayrı bir ders şeklinde anlatılmasından çok; öğretim üyeleri tarafından dersleri esnasında, yeri geldikçe öğrencilere kimi etik kurallardan bahsedilmesi ve açıklamalar yapılması şeklinde uygulanmakta idi. Ancak, çağımızın mevcut gelişmeleri ve çeşitli mesleki alternatiflerin oluşması sonucu; tarımsal faaliyetlerin her boyutunda “etik” kavramının ve “mesleki etik kurallar”ın tarımsal yüksek öğretimin ilk aşamasında açıklanması yararlı ve gerekli bulunmuştur.

Gerçekten de, meslek içinde uygulanması gerekli etik kuralların; mesleğin değişik konuları ve düzeyleri itibariyle öğrenilmesi, “Ziraat Fakültesi” mezunları olarak hayata atılacak bireylere yol gösterici olmakla kalmayıp; aynı zamanda olayları yargılama ve doğruyu bulma hususunda yararlı olacağı kuşkusuzdur.

Sadece insanoğlunun bulunduğu toplum değil, doğası ile birlikte tüm dünya, gezegenler ve evren bir düzen içindedir. Bu düzen, hergün yenileri keşfedilen bir kurallar dizisi ve gerçekleri ile yürümektedir. Dolayısı ile, aşağıda ayrıntıları verilecek olan ahlak felsefesine dönük genel ve mesleklere göre özel “deontolojik” yaklaşımların, her konuda olduğu gibi tarımda da gerek meslek mensuplarının; gerek toplumun tüm diğer kesimlerinin tam olarak kavramaları ve uygulamaları gerekir.

2. TANIMLAR VE KAVRAMLAR

Sözlük ve ansiklopedilerdeki açıklaması ile “**deontoloji**” terimi, yunancadan gelmekte ve köken olarak “**deontos**” (yapılması gereken şey) ve “**logos**” (bilim) kelimelerinden oluşmaktadır. Anlam olarak, “**yapılması gereken şeyin bilimi**” veya “**olması gereken şeyin bilimi**” veya “**ödev bilimi**” şeklinde anlaşılmaktadır. Osmanlıca’daki karşılığı da “**ilm-i vazai**f” olarak tanımlanan (Anonymous 1988) deontolojinin bugünkü anlamı itibariyle tam karşılığı “**görev**”

bilimi” dir. Buradaki “görev bilimi” tabirinin içinde derin anlamlar vardır ve burada özellikle “**görev bilinci**” vurgulanmaktadır.

Öte yandan, Ahlak, kelimesinin etimolojik açıdan kökeninin Arapça “**hulk**” ; Yunanca “**ethos**” ve Latince “**mos**” kelimelerine dayandığı bilinmektedir. Arapça “**hulk**”, “**huy**” anlamındadır. Arapça “**ahlak-ı hamide**” ve “**ahlak-ı hasene**” iyi ahlak; “**ahlak-ı zemime**” ve “**ahlak-ı seyyie**” ise kötü ahlak anlamlarına gelmektedir. İngilizce’de ahlak kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “**ethic**” (etik) kelimesinin kökeni ise Yunanca “**ethos**” dan gelmektedir. Yine İngilizce de ahlak kavramını ifade etmek üzere kullanılan “**morality**” kelimesi Latince “**mos**” kelimesinden türetilmiştir. Ahlak, bir sosyal bilim dalı olarak toplum içerisinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütününcü inceler. Bu sistem bütünü; bir bireyin, bir grubun ya da tüm toplumun doğru ve yanlış davranışlarını belirler ve yönlendirir (Aktan 1999).

Diğer taraftan, “görev bilimi”ne ve buna paralel olarak da “görev bilinci”ne temel oluşturan ilkeler ise “ahlak” kavramının içindedir. Sözlük anlamı ile “ahlak” , bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda bulundukları davranış biçimleri ve kurallarıdır. Yarar, iyi, kötü gibi sorunları inceleyen, törelere dayanan bir davranış yasası geliştiren, neyin uğrunda savaşılmaya değer, neyin hayata anlam kazandırdığı, hangi davranışın iyi ve hangisinin kötü olduğu gibi sorunları kendine konu edinen bilim dalı “**ahlak bilimi**”dir (Anonymous 1988). Bu terim, yukarıda da belirtildiği gibi, eski Yunanca’dan gelen **etik** terimi ile eş anlamlıdır (Tuğlacı 1971).

Daha yalın bir ifade ile ahlak biliminin ve felsefesinin konusu insanın davranışları, yaklaşımları ve yaptıklarıdır. İnsanın yalnızca iradeli hareketleri ahlak felsefesinin konusudur.

Açıklandığı gibi, ahlak insanlararası ilişkilerde uyulması beklenen kuralları ve yapılması gereken görevleri belirtir. Bu bakımdan en başta bir ahlak türü olarak **“birey ahlakı”** ndan söz etmek gerekir. Birey ahlakında toplum üyelerinden beklenen iyi davranış kalıpları ve toplum içerisinde uyulması beklenen kurallar önem taşır. Doğru sözlülük ve dürüstlük, samimiyet, adil olmak, sabır ve sükunet sahibi olmak, alçak gönüllü olmak, fesat olmamak, kötü alışkanlık (kumar, uyuşturucu gibi) sahibi olmamak ve daha bir çok karakter birey ahlakını ortaya koyan değer yargılarıdır. Birey ahlakı dışında bir de **“aile ahlakı”**ndan söz etmek gerekir. Aile ahlakı, bir toplumsal kurum olarak aile içerisinde uyulması beklenen davranış kurallarını ifade eder. Aile, hiç şüphesiz toplumun temelidir. Dolayısıyla aileyi oluşturan bireylerin aile kurumuna saygı duymaları, ahlaki davranış ve eylemlere önem vermeleri gerekir. Herşeyden önce ailede eşlerin birbirlerine saygılı davranışları son derece önem taşır. Aile içinde şiddete başvurmama, zina yapmama ve saire ilkeler aile ahlakı açısından önem taşır. Karı ve kocanın birbirlerine olan davranışları kadar çocuklarına karşı da ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır. Anne ve babanın, çocuklarının ahlak sahibi bireyler olarak yetiştirilmesinde çok önemli rolleri ve görevleri bulunmaktadır. Birey ve aile dışında tüm toplum üyelerinin değer yargıları, davranış kuralları, örf ve adetleri ise **“toplum ahlakı”**nı oluşturur. Toplum ahlakı (sosyal ahlak), kısaca toplumsal yaşama ilişkin ahlaki kuralları ifade eder (Aktan 1999).

Ahlak bilimi özetle, ahlak kurallarını ele alan bir disiplindir. **Ahlak kurallarının temel özelliklerini** ise şu şekilde özetlemek mümkündür (Aktan 1999):

- **Ahlak kuralları, belirli bir kişi, grup ya da toplum için geçerli olan değer yargılarıdır.** Ahlaki kurallar genel geçerliliğe sahip değildir. Bir başka ifadeyle, neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi ya da kötü olduğu kişiden kişiye, gruptan gruba ve nihayet toplumdan topluma değişebilir. Örneğin, bir kişi için doğru olan, diğeri için doğru olmayabilir. Özetle, ahlak kuralları subjektif, yani kişiden kişiye değişen değer yargılarını ifade eder.

- **Ahlak kuralları, belirli bir yerde geçerli olan değer yargılarıdır.** Herkes için genel geçerliliğe sahip ahlaki kurallar olmadığı gibi her yerde genel geçerliliğe sahip ahlaki kurallar da yoktur. Bununla birlikte, bazı davranış ve eylemlerin (örneğin, yalan söyleme, hırsızlık yapma vs.) herkes tarafından ve her yerde kabul edildiğini söylemek mümkündür. Burada ifade edilmek istenen tüm ahlak kurallarının her yerde geçerli olmadığıdır.
- **Ahlak kuralları, belirli bir zamanda geçerli olan değer yargılarıdır.** Bugün geçerliliği olan bir ahlak kuralı, önemini zamanla kaybedebilir , hatta değersiz olabilir.

Ahlak, insanlararası ilişkilerde nasıl davranılması (ya da nasıl davranılmaması) gerektiğini gösteren kendiliğinden oluşmuş (spontan) ve hazır olan bir değer yargıları sistemidir. Ahlak kuralları kendiliğinden oluşur, ancak daha sonra “hukuk kuralı” haline dönüşebilir. Bu açıklamalar çerçevesinde ahlak kavramını daha bilimsel olarak şu şekilde tanımlamak mümkündür: **Ahlak, toplumsal yaşamda, belirli kişi, grup ya da toplum için belirli zamanda ve belirli bir yerde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının, örf, adet, norm ve kuralların oluşturduğu bir sistem bütünüdür.** Bu tanım bazı açılardan eleştirilebilir ve doğru bulunmayabilir. Ancak söylenmesi gereken temel husus, ahlakın “iyi” ve “kötü” yü araştıran alan olduğudur (Aktan 1999).

2.1.Ahlak Felsefesinin Temel Kavramları ve Soruları

Ahlak felsefesinde sık sık kullanılan temel kavramlar aşağıda özetlenmiştir (Kara 2002).

- **İyi:** İnsanın yapması gereken davranışlardır. Ahlakça değerli olandır.

- **Kötü:** İnsanın yapmaması gereken davranışlardır.
- **Özgürlük:** İrade ile “iyi” ve “kötü” davranışlardan birisini seçme gücüdür.
- **Erdem (Fazilet):** İyi olana yönelmedir.
- **Sorumluluk:** İnsanın kendi eylemlerinin ya da yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir.
- **Vicdan:** Tutum ve eylemlerimizin ahlakça değerli olup olmadığını yargılama bilincidir. Bir çeşit iç mahkemedir.
- **Ahlak Yasası:** Uyulması ahlak açısından gereken, genelde geçerli kurallardır.
- **Ahlaki Karar:** Ahlak kurallarına özgürce uymaktır.
- **Ahlaki Eylem:** Ahlaka uygun davranışı gerçekleştirmektir. Ahlaka uygun eylem davranış olarak dışa yansır. Eylemin dışa yansımaya yönü ise tutumdur.

Yukarıdaki tanımlara yalın bazı açıklamalar yapmak gerekirse, örneğin derse geç gelen öğrencinin öğretim elemanına gerekçeyi belirtirken doğruyu söylemesi “**iyi**”; yalan söylemesi “**kötü**”; bu davranışlardan birini seçmesi “**özgürlük**”; doğru söylemeyi seçmesi “**erdem**” dir.

Ahlak felsefesinin temel soruları ise aşağıdaki gibidir (Kara 2002):

- Ahlaki eylemin amacı var mıdır? Varsa nedir?
- Toplumca belirlenen, insana zorla kabul ettirilen eylem biçimleri gerçekten “iyi” midir?
- İnsan ahlaki eylemde bulunurken özgür müdür?
- İnsanın doğası ahlaklı olmasına elverişli midir?
- Tüm insanların ortaklaşa benimseyebilecekleri evrensel ahlak yasaları var mıdır?

Bunların herbirine çok farklı yaklaşımlarla cevap verilebilir. Örneğin, “İnsan ahlaki eylemde bulunurken özgür müdür?” şeklindeki sorunun cevabı konusunda bazı filozoflar, insanın özgür olduğunu, bazı filozoflar özgür olmadığını savunur. Burada üç farklı yaklaşım söz konusudur (Kara 2002):

I-Özgür olmadığını savunanlar (deterministler): Deterministlere göre, insanın irade ve eylemleri içten ve dıştan gelen nedenlerle belirlenmiştir. Bireyin içinde bulunduğu şartlar iradeyi belirler ve kişinin özgür karar vermesini engeller. Bu nedenle insan ahlaki eylemde özgür değildir. Buna **determinizm** (gerekircilik) yaklaşımı denir.

II-Özgür olduğunu savunanlar (indeterministler): Indeterministlere göre, insan ahlaki eylemde tamamıyla özgürdür. İnsan kendini özgür hissettiği için toplumdaki ahlak yasalarına özgürce uyar. Buna **indeterminizm** (gerekirci olmamak) yaklaşımı denir

III-Otodeterministler: Bu görüşlerden her ikisi de insan gerçekleri ile bağdaşmadıklarından üçüncü bir görüş ortaya çıkmıştır (**otodeterminizm**). Otodeterministler, iradeyi ve ahlaki eylemleri bir kişilik ürünü olarak görürler. İnsan, bilgi birikimini zenginleştirerek, kişiliğini geliştirerek ve aklını kullanarak özgürleşmiştir. Sonuç olarak kişiliği gelişmiş olanlar, gelişmemiş olanlardan daha özgürdür.

2.2. Ahlak Yargısını Diğer Yargı Türlerinden Ayıran Nitelikler

Bir iddiayı dile getiren söz dizisine yargı denir. Yargı ikiye ayrılır (Kara 2002):

I-Gerçeklik yargıları: Nesneler dünyasına ilişkin yargılardır. Kişiden kişiye değişmez ve nesneldir. “Doğru” veya “yanlış” olurlar.

II-Değer yargıları: Bir gerçekliği değil, bir değerlendirmeyi içeren yargılardır ve öznelidir. Kişiden kişiye değişir. Değer yargılarının alanı geniştir.

Mantık yargıları- “doğru”, “yanlış”

Sanat yargıları- “güzel”, “çirkin”

Din yargıları – “sevap”, “günah”

Ahlak yargıları- “iyi”, “kötü” şeklindedir.

Bilim yargıları herkes tarafından kabul edilir; din yargıları değişmez, o dine inanan kişilerce kabul edilir; ahlak yargıları ise kişi ve toplumlara göre değişebilir.

2.3. Evrensel Ahlak Kavramına Farklı Bakışlar

Genel ahlak felsefesi içinde ortak birçok değerlerin ve yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Bu durum bir evrensel karakter ortaya koyarken, bazı yaklaşımlar ise farklı olabilmektedir. Bu konudaki önemli örnekler aşağıda verilmiştir (Kara 2002).

1-Evrensel Ahlak Yasasının Varlığını Reddedenler

a) Hedonizm (haz ahlakı): Bu yaklaşımda, haz veren şey “iyi”, haz vermeyen “kötü”dür. İnsan sadece kendi yaşadığı hazzı bilebilir. Başkalarının hazzını bilemez. Bu nedenle evrensel ahlak yasası yoktur.

b) Fayda ahlakı: Bireye yarar sağlayan davranış “iyi”; sağlamayan “kötü”dür. Yararlı olan kişiden kişiye değiştiği için evrensel ahlak yasası yoktur.

c) Bencillik (egoizm): Bencillik, başkalarını dikkate almadan sadece kendi çıkarını düşünme anlamına gelir. İnsanın yalnızca kendi “ben”ine uygun olanı “iyi”nin ölçütü sayan düşüncedir. Hobbes’a göre insanı yönlendiren ‘kendini

sevme' ve 'kendini koruma' içgüdüsüdür. Bu yaklaşıma göre de evrensel ahlak yasası yoktur.

d) Anarşizm: Başta devlet olmak üzere tüm baskıcı kurumların ortadan kalkması gerektiğini öne süren bir yaklaşımdır. Evrensel ahlak yasasını reddeder. O tüm ahlaki değerlerin bir takım soyutlamalardan ibaret olduğunu düşünür. Bu düşüncenin sahibi Rus düşünür “Kropotkin” dir.

e) F. Nietzsche (Niçe): O'na göre yapılması gereken, insanlığı ahlaktan kurtarmaktır. İnsan doğasına yaraşan, güçlü, korkusuz, acımasız olmaktır. Oysa, tüm ahlaklar insanın güdülerini köreltir, onu pasifliğe yöneltir. Nietzsche'ye göre; toplumda iki tür insan ve bunların oluşturduğu iki tür sosyal sınıf vardır. **Birincisi** Halk Sınıfı'dır. Burada halk bir sürü durumundadır. Din ve ahlak kuralları bu sınıf için yeterlidir. **İkincisi** Seçkin Sınıftır. Seçkin sınıfa yaraşan ahlak, insanın doğasına uygun olan, bireyci, bencil, acımasız ahlaktır. Amaç, “üstün insan”a ulaşmaktır. Üstün insan; sıradan, korkak, zayıflığı öğütleyen vicdan ahlakından kurtulup “iktidara doğru giden güç” ahlakına ulaşmakla oluşur. O'na göre “güç” enyüce iyi; yenilgi, kaybetmek, zayıflık ise kötüdür. İnsan için gerekli olan güçlü olmaktır.

f) J.P.Sartre (Existansiyalizm-varoluşçuluk): İnsanın kendi varoluşunu ancak özgürce davranarak gerçekleştirebileceğini savunur. Ancak bu özgürlük sınırsız değil, sorumlulukla belirlenmiştir. Sartre'a göre insan insanlığını kendisi yapar, değerlerini kendisi yaratır, yolunu kendisi seçer. Bu nedenle seçiminde tek başınadır ve sorumluluklar da kendisininindir.

2-Evrensel Ahlak Yasasının Varlığını Kabul Edenler

a) Ahlak yasasının varlığını subjektif (öznel) temelde açıklayanlar: Bu düşünceyi savunanlara göre evrensel bir ahlak yasası vardır. Ancak bu yasa

varlığını insandan ve insanın özel dünyasından alır. İnsanın karşısına bir buyruk biçiminde çıkar. Dürüst ol, insanları sev,.... gibi.

b) Faydacılık yaklaşımı (J.S.Mill ve J.Bentham): Onlara göre insan doğası gereği acıdan kaçınır, hazza yönelir, mutluluğa erişmek ister. Ancak kişinin mutluluğu, çevresindeki insanların mutluluğu ile ilişkilidir. Kişi mutluluğu ancak üyesi bulunduğu yarar sağlayan şeyi yapmakla bulabilir. O halde; “tek insan için değil, herkes için faydalı olan” yasa olarak kabul edilmelidir.

c) Sezgicilik yaklaşımı (H.Bergson): Bu yaklaşımda insan iyi ve kötüyü ancak sezgi ile kavrayabilir. İnsanın sezgisine uyarak yaptığı davranış “iyi”, sezgisine uymayan davranışı “kötü”dür. Örneğin, boş zamanımı müzik dinleyerek, eğlenerek geçirebileceğim gibi, yardıma ihtiyacı olan birisine yardım ederek de geçirebilirim. Ben içimden gelen sezgiye uyarak, eğlenmekten vazgeçip yardım edersem ahlaki olanı (iyi) yapmış olurum. Buna göre zekanın oluşturduğu ahlak kapalı toplum ahlakıdır, yasakçıdır. Sezgi ahlakı ise; içinde sevgi ve özgürlüğün olduğu açık toplum ahlakıdır.

3. AHLAK ANLAYIŞININ TARİHÇESİ VE TOPLUMSAL YAKLAŞIMLAR

3.1. Ahlak Anlayışında Farklı Dönemlere Ait Yaklaşımlar

Konunun tarihçesi, insanlık kadar eskidir. Filozoflar ahlak ve ahlaki değerler üzerinde düşünmeden de, tarif etmeden de ahlak vardı. En ilkel toplumların bile kendilerine göre bir ahlak ve ahlak yaklaşımı vardı. Dolayısıyla, ahlaki filozoflar bulmuş değildir. Ahlak, insanoğlunun oluşumundan beri insan yaşamının içindedir. Bu konudaki bazı belli başlı tarihi belgelere dayanan yaklaşımlardan örnekler vermek yararlı olacaktır (Aktan 1999).

“Biz: Ey Adem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet meyvelerinden yeyin; sadece

şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz, dedik.”

Kur'an-ı Kerim

Bakara:35

“Bir gün ormanda bir ses işittik. Kim olduğunu aradık fakat bulmadık. Adem, bu sesi daha önce de işittiğini ancak, sesin nereden geldiğini farkedemediğini söyledi... Adem, bunun Tanrı olduğunu söyledi... Tanrı, bizim o ağaçtan meyve yemememizi, eğer yersek kesinlikle öleceğimizi bildirmişti... Adem, onun iyilik ve kötülük ağacı olduğunu söyledi.

“İyi ve kötü mü?

“Evet.”

“O ne demek?”

“Ne ne demek?

“İyi ne demek?

“Bilmiyorum. Nasıl bilebilirim ki?”

“Peki, o zaman kötü ne demek?”

“Bir şeyin adı olduğunu sanıyorum, fakat ne olduğunu bilmiyorum.”

“Fakat Adem, onun ne olduğunu sen bilmelisin.”

Benim neden bilmem gerekiyor?” Onu hiç görmedim ki, ben görmediğim şeyin nasıl olacağını nasıl bilebilirim ki?”

Mark Twain

“Ahlak ilmi faziletler ve reziletler ilmidir ki, nefsi faziletlerle süsleme ve reziletlerden koruma yollarını gösterir.”

Katip Çelebi

“İnsanları yasa ve ceza ile yönetirseniz, onlar bir daha yanlış yapmayacaklar, ancak şeref ve utanma duygularına da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve ahlak kuralları ile yönetirseniz, o

**zaman onlar hem utanma duygusuna sahip olacaklar, hem de doğruyu
yapmaya çalışacaklardır.”**

Konfüçyüs

Tüm insan neslinin babası ve anası olarak kabul edilen Adem ve Havva'nın ilk defa “iyi” ve “kötü” ile nasıl karşılaştıklarını anlatan yukarıdaki sözler, bugün bizim “ahlak” olarak adlandırdığımız konuları çok sade olarak ortaya koymaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi; ahlak, insan ilişkilerinde “iyi” ya da “doğru” veya “kötü” ya da “yanlış” olarak adlandırdığımız değer yargılarını ifade eder. Gerçekten de, Katip Çelebi'nin yukarıdaki tanımı da ahlak kavramını çok güzel bir şekilde ortaya koymaktadır.

Günlük yaşamımızın, davranışımızın pek çoğu ahlakla ilgili eylemlerdir. Ancak, hangi davranışımız ahlaka uygun veya nasıl hareket edersek ahlaka uygun hareket ederiz (?). Bunu, ekolojiyi, zamanı, kişisel yorumunuzu ve kanunları hesaba katmadan peşinen kestirmek pek kolay değildir. Ahlak konusunda, elimizde iyice tartıp, ölçmeyi sağlayacak bir ölçer yoktur. Ahlakın içeriği çeşitli çağlara, milletlere ve çevrelere göre değişmektedir. Hatta, zamanımızda birçok kez aynı toplum ve çevredeki kişilerin bile ayrı ahlak anlayışlarının olduğu görülmektedir. Öyle ki, bazen seyrek de olsa aynı konu üzerinde aynı toplumun bugünkü ahlaki bakışı, yarın tamamen değişik bir üslupta ortaya çıkabilmektedir (Bayet 1980, İzveren 1980). Örneğin, en basit şekli ile bu durum kimi zamanlarda o toplumdaki bazı mevcut yasaların değişmesi sonucu görülebilmektedir. Yani yasalarla bile yasaklanmış olan bir duruma karşı çıkan ve yasayı çiğneyerek o olmaması gereken eylemi yapanlar, topluma ve toplum düzenine aykırı hareket etmekle ahlak dışı davranmış olarak kabul edilmekte; konu olan yasa değişip o eylem suç olmaktan çıkınca bu davranış ahlak dışı kabul edilmemektedir (Örneğin bir zamanlar döviz bulundurmanın suç olduğu gibi). Öyleyse, ahlakı incelemek isteyen neyi esas alacak; en basitinden kendi

toplumunun kendi zamanının ahlak anlayışını mı? yoksa tamamen kendi ahlak anlayışını mı (???)

Bugün şöyle bir çevrenize bakarsanız, toplumlardaki karşımıza çıkan ahlak görüşlerinin çoğu, doğruyu kendilerinin getirdiği savındadır. Hatta her ahlak bu konuda biraz despottur. Ancak, yürürlükteki ahlak böyle olmak zorundadır, yoksa kendini inkar eder. Zira, “benim ilkelerim budur, bunlar mutlak bir doğruyu dile getiriyor diyemem; ister uyun, ister uymayın” diyen bir ahlak anlayışı yoktur.

Tüm bunlara rağmen ortak bir nokta vardır ki, bu da “ahlaklılık” tır. Peki bu nedir? İşte burada, Sokrat’tan bu yana kabul edilmesi mutlak olan “iyi” ve “kötü” nün ayrılabilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bazen iyi ve kötü anlayışları da tenakuz yaratır. Örneğin, en basit şekli ile bir insanın öldürülmesi cinayettir, kötü bir eylemdir. Uygur insan için bir insan öldürmek gayri ahlakidir. Ancak bu eylemin ahlak dışı sayılmadığı yer ve şartlar da vardır. Örneğin, insanların büyük çoğunluğu savaşta adam öldürmeyi yasak değil, ahlaki bir ödev sayarlar. Bu konu da ker boyutu ile tartışmaya açıktır.

Eski Antik Çağ’lardan günümüze bazı tanınmış filozofların ahlak yaklaşımlarını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (Aktan 1999):

Protagoras Ahlakı: Protagoras (İ.Ö. 482-323)’ın ahlak öğretisidir. Protagoras’a göre insan her şeyin ölçüsüdür. Genel geçerliliğe sahip doğrular yoktur. Doğrular ve yanlışlar insandan insana değişir.

Kynik Ahlakı: Sinoplu Diyojen’in (İ.Ö. 412-323) ahlak öğretisidir. Ahlak ve erdem peşinde koşmak doğru değildir. Erdem tüm istek ve tutkulardan vazgeçerek yaşamaktır. Mutlu olmak için hiç bir şeye aldırış etmeden yaşamalıdır. “*Gölge etme başka ihsan istemem senden*” kinik (cynic) felsefesinin (kinikizm) temelidir.

Kirene Ahlakı: Aristippos'un (İ.Ö. 435-355) öğretisi. Haz veren şey iyi, acı veren şey ise kötüdür. İnsanın amacı en yüksek hazzı ulaşmaktır. İnsan kendisine haz vermeyen şeylerden uzak durmalıdır. Kirene ahlakının bu öğretilerine, *Haz Ahlakı (Hedonizm)* adı da verilmektedir.

Sokrates Ahlakı: Sokrates'in (İ.Ö. 469-399) öğretisi. İnsanın temel amacı erdeme ulaşmak olmalıdır. Erdem ancak bilgelikle mümkündür.

Eflatun Ahlakı: Eflatun (İ.Ö. 427-347)'a göre ahlaki davranışların temel gayesi "en yüksek iyi"dir. İyilik erdem demektir. İnsanlar erdeme; bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet ile ulaşırlar.

Aristo Ahlakı: Aristo (İ.Ö. 385-322)'ya göre toplumda yönetenler ve yönetilenler arasında bir ayrım yapılması ahlakidir. Aristo şöyle der: "*Öküz, yoksul kişinin kölesidir; yoksul köle de efendisinin...*" Aristo'ya göre toplumda her zaman üsttekiler ve güçlüler yönetir; alttakiler veya güçsüzler ise yönetilir.

Perikles Ahlakı: Perikles (İ.Ö. 495-429)'e göre vatandaşlar kendi özel işlerini yaparlarken kamu işlerinden de kendilerini tamamen soyutlamamalıdır. Vatandaşlar, toplumsal sorunlar ve devlet yönetiminde ortaya çıkan sorunlarla da ilgilenmelidirler.

Stoa Ahlakı: İlkçağ ahlak felsefelerinden biri olan Stoa ahlakına göre, doğru yasalar ve kurallar ancak akıl yolu ile bulunabilir. Stoa ahlakına, "*rasyonalist ahlak*" da denilmektedir.

Epiktetos Ahlakı: İlkçağ düşünürlerinden Epiktetos'un ahlak öğretisi. Epiktetos'un ifadeleriyle "*bilge odur ki, kimseyi kötülemez; kimseyi övmez; kimseden yakınmaz; kimseyi suçlamaz....*"... Bu ahlak felsefesi "*sekinizm*" olarak da adlandırılmaktadır.

Epiküros Ahlakı: Epiküros (İ.Ö. 341-270)'un ahlak anlayışı. Epiküros'a göre mutluluk "erdem" peşinde koşmakla değil, gündelik ve yalın kaygıların ötesinde sükun ve huzurla temin edilir. Epikürizm ahlak öğretilerinde iki temel ilke söz konusudur. *Ataraksia (ruh dinginliği)* ve *Apathos (ilgisizlik)*.

Konfüçyüs Ahlakı: Konfüçyüs (İ.Ö. 551-478) şöyle der: “*Hiç erişemeyecekmişsin, ya da yitirecekmişsin gibi çalış*”. Konfüçyüs, çalışma ahlakının önemi üzerinde duran düşünürlerin başında gelir. Konfüçyüs’e göre çalışma, mutluluğa ve refaha ulaşmanın yoludur.

St. Augustinus Ahlakı: St. Augustinus (İ.Ö. 354-430)’ın ahlak anlayışı ise şu şekilde özetlenebilir. “*Hiç ölmeyecekmişsin gibi çalış, yarın ölecekmişsin gibi ibadet et.*” St. Augustinus’a göre, insan Tanrı’nın egemenliğine boyun eğmeli ve Tanrı’ya ibadet etmelidir. İnsanlar arasındaki eşitsizliklere isyan etmek yerine Tanrı’ya şükredilmelidir.

Machiavelli Ahlakı: Niccolo Machiavelli (1469-1527)’nin ahlak anlayışı: “*Amaca ulaşmak için her araç meşrudur.*”

Bacon Ahlakı: Francis Bacon (1564-1626)’a dinsel inançlar ve buyruklar olmadan da ahlaklı olunabilir (Laik ahlak felsefesi).

Locke Ahlakı: Siyasi liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke (1632-1704)’a göre bireyin doğal hakları (yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakları) asla ihlal edilemez. Bireyden ya da devletten kaynaklanan ve doğal hakları ihlal eden her türlü zorlama gayri ahlakidir. Locke, ahlaki meselelere “haklar” yönünden bakmaktadır.

Mandeville Ahlakı: Bernard de Mandeville (1670-1733)’in ahlak öğretisi. Ahlak denen şey, içi boş bir kavramdır. İnsanlar kendi çıkarları olmazsa, toplum yararına ve ahlaka uygun davranmazlar.

Bergson Ahlakı: Fransız filozof Henri Bergson (1859-1941)’un ahlak anlayışı. Bergson’a göre iki türlü ahlak vardır: *kapalı ahlak* ve *açık ahlak*. Kapalı ahlak, bireyin özgürlüğünü dikkate almayan ve zorlama yoluyla ya da gelenek ya da tabuların baskısıyla oluşturulmuş ahlaktır. Açık ahlak ise bireyin özgürlüğünü ön planda tutan, değişik kişilikleri hesaba katan ahlak anlayışıdır.

Bentham Ahlakı: Jeremy Bentham (1748-1832)'in ahlak öğretisi. *“En üstün iyi”* faydadır. İyiyi, kötünden ayırmak için faydalı olup olmadığına bakmalıdır. Bentham'ın *“faydacı ahlak”* anlayışı Hedonizmin bir uzantısıdır. Bentham şöyle der: *“zevkin kendisi iyidir, tek iyidir...acı kötüdür. İyi ve kötünün başka bir anlamı yoktur”*. Bentham'a göre amaç, *“en fazla sayıda insanın en fazla mutluluğudur”*.

Nietzsche Ahlakı: Friedrich Nietzsche (1844-1900)'nin ahlak öğretisi. İnsan doğal bir varlıktır. Erdem kadar erdemsizlik de normal karşılanmalıdır. Ahlaki ölçüler ve normlar koymak saçma ve gereksizdir.

Kant Ahlakı: Immanuel Kant (1724-1804)'in ahlak anlayışı. Her yerde ve zamanda neyi yapmamız gerektiğini değil, neyi istememiz gerektiğini savunan ahlak öğretisi. *“Sana yapılmasını istemediğini, sen de başkasına yapma”*. Kant'a göre insanlar aynı zamanda genel bir yasa ve evrensel bir kural olmasını isteyecekleri bir kurala göre hareket etmelidir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere ahlak, filozoflar arasında farklı şekilde yorumlanmaktadır. Liberal düşünür Bernard de Mandeville, ahlak denen şeyin esasen içi boş bir kavram olduğunu belirtmektedir. Mandeville ahlakı, insanların “özel çıkarları” na uygun davranış motivasyonlarına sahip olduğunu, bu yüzden ahlakın hiç bir zaman sanıldığı gibi “evrensellik” ve “standart olma” özelliğine sahip olamayacağını ortaya koymaktadır. Alman filozof Friedrich Nietzsche ve Mandeville insanların uyması gereken ölçüler ve normlar koymanın saçma ve gereksizliğinden söz etmektedirler. Bu düşünürlere göre, insan doğal bir varlıktır. İnsanın doğal davranış ve eylemleri üzerine “ahlaki” bir takım kurallar empoze etmek doğru olmayabilir(Aktan 1999).

Özetle, eski Antik Çağ'dan günümüze değin ahlak konusu üzerinde her zaman tartışılmıştır. Neyin iyi (kötü) ve neyin yanlış (doğru) olduğu konularında herkes tarafından her yerde ve her zamanda kabul edilebilecek normlar ve kurallar koymak zor olmuştur.

Ahlak felsefesi yaklaşımlarında, ahlak kurallarına karşı çıkan ve gereksiz olduğunu düşünen, ahlak kurallarının sınırlı ve relatif (nispi) olabileceğini veya

evrensel olduğunu belirten aşağıdaki değişik görüşler de ortaya çıkmıştır (Aktan 1999):

Amoralizm: Ahlak Kuralları Gereksizdir!...

Ahlak felsefesi alanında ahlak kurallarına karşı çıkan doktrinin adı “**amoralizm**”dir (Amoralizm, ahlak felsefesi literatüründe Türkçe’ye “**ahlak dışıcılık**” olarak tercüme edilmektedir). Amoralist ahlak felsefesinde, insanın doğal bir varlık olduğu ve insanın ahlaki davranışları kadar ahlaki olmayan (gayri-ahlaki) davranışlarının da sözkonusu olabileceği, bu yüzden toplumda ahlak kuralları oluşturmanın gereksiz olduğu savunulur. Alman düşünürü Friedrich Nietzsche (1800-1900) “amoralist ahlak felsefesi” nin savunucularından birisidir. Nietzsche şöyle demektedir: *“Ahlaki gerçekler diye bir şey yoktur.”* Nietzsche’ye göre insan doğal bir varlıktır. Bu yüzden insan davranışlarında ahlak ve erdem kadar, ahlaksızlık ve erdemsizlik de normal karşılanmalıdır. Ahlaki ölçüler ve normlar koymak saçma ve gereksizdir (Aktan 1999).

Ortaçağ döneminin islam düşünürlerinden İmam Gazzali ‘nin ahlak felsefesinde ise “amoralizm” farklı şekilde ele alınmıştır. Gazzali, Nietzsche’den farklı olarak insanların birbirlerini ahlak konusunda yargılamamaları konusunu işlemektedir. Gazzali şöyle demektedir (Kandemir 1986):

“Günahkarın, cifeden (leş’den) daha pis koktuğunu ve pisliğin başkasını temizlemeyeceğini bilmiyor musun? Böyle iken sen, pis pis koktuğun halde başkasını temizlemeğe nasıl cesaret edersin.”

Gazzali bir başka yazısında da şöyle demektedir (Kandemir, 1986):

“Yazık sana, rezaletlerle yoğrulup dururken, insanlara faziletleri nasıl emredersin.”

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere ahlak ve ahlaksızlık konusuna çok farklı şekilde bakılması mümkün görünmektedir. Gazzali'nin ahlak felsefesinde insanoğlunun her zaman doğru yolu seçmeyebileceği ve bazen yanlış yola sapabileceği belirtilmekte; ancak bir insanın başka bir insanı ahlak konusunda yargılama hakkının bulunamayacağı ifade edilmektedir. Gazzali'nin ahlak felsefesine göre her insan farklı ölçülerde de olsa - farkında olarak ya da olmayarak- gayri ahlaki davranış ve eylemlerde bulunabilir (Aktan 1999).

***Ahlaki Relativizm: Mutlak ve Evrensel Ahlak Kuralları
Oluşturulamaz!..***

Ahlaki relativizm, toplumda mutlak ve herkesin kabul edeceği ve her yerde geçerli olabilecek ahlak kuralları oluşturulamayacağını savunur. Relativistlere göre “doğru”, “yanlış”, “iyi”, “kötü” gibi ahlaki değerlendirmeler birey, grup ve toplumsal kültüre göre değişir. Bu nedenle ahlaki standartlar koymak doğru değildir. Ahlaki relativizm, “**ahlaki plüralizm**” olarak da adlandırılmaktadır. Bu doktrine göre toplumsal düzende bir değil, daima birden çok ahlak normları ve ilkeleri mevcuttur (Aktan 1999).

Ahlaki Üниверsalizm: Ahlak Evrenseldir...

Ahlaki relativizme karşı olan doktrin ise “**ahlaki üniversalizm**” ya da “**ahlaki monizm**” [Ahlak monizmi ile ahlaki monoteizm (ethical monotheism), aynı şey demek değildir. “Ahlak monizmi”, tek bir evrensel ahlakın varlığını savunan ahlak doktrinidir. “Ahlak Monoteizmi” ise çok katı ahlak kuralları ve ahlak ilkeleri öngören bir dinsel ahlak felsefesidir] olarak adlandırılır. Bu yaklaşıma göre tek veya belirli bir demetten oluşan ahlak ilkeleri ve değerleri pekala oluşturulabilir. Ahlaki normlar ve ilkeler subjektif değil, aksine objektiftir. Yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve saire davranışlar her kişi, grup ve toplum tarafından kabul edilmeyen ve edilmemesi gereken davranışlarıdır [Burada Aristo'nun şu sözlerini aktarmakta yarar görüyoruz: “Yanlış yoldan gitmenin birden çok yolu vardır. Ama doğruyu yapmanın tek bir

yolu bulunur. Yanlış yapmak bu yüzden kolay, doğruyu bulmak ise bu yüzden zordur” Aristo bu sözleri ile ahlaki universalizmi savunan düşünürlerin başında gelmektedir] (Aktan 1999).

Ahlak felsefesi alanında ahlaki universalizmi savunanlar bu konuda bazı evrensel ahlak ilkelerini belirtmektedirler. Aşağıda evrensel ahlak ilkeleri için bazı örnekler gösterilmiştir(Aktan 1999):

- **Konfüçyüs’ün evrensel ahlak kuralı :**

“Sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına yapma.”

- **Immanuel Kant’ın evrensel ahlak kuralı:**

“Aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin bir kurala göre hareket et.”

- **Ralph Waldo Emerson’un evrensel ahlak kuralı:**

“Evrensel kural olacak şekilde davranış ve eylemlerde bulunan birisi ahlaklıdır.”

- **Jeremy Bentham’ın evrensel ahlak kuralı:**

“Kendi özel çıkarlarını en iyi şekilde değerlendirecekleri için bireyleri mümkün olduğu ölçüde kendilerini incitebilecekleri alan dışında davranışlarında tamamen serbest bırak. Bireyler yanılırlarsa ve hatalarını anlarılarsa bir daha aynı şeyi yapmayacaklardır. Bireyler başkalarını incitmedikleri takdirde yasanın gücünü kullanma. Bir kişinin herkesin güvenliğini bozması sözkonusu olduğunda hukuk gereklidir ve cezanın tatbiki yararlıdır.”

- **Cesare Cremonini'nin evrensel ahlak kuralı:**

“İçinden dilediğin gibi, dışından herkes gibi davran.”

- **Ernest Hewingway'ın evrensel ahlak kuralı:**

“Ahlak konusunda inandığım ilke şudur; bir şeyi yaptıktan sonra kendini iyi hissediyorsan o davranışın ahlakidir; eğer kendini iyi hissetmiyorsan o gayri-ahlakidir.”

Sözleşmeci ahlak felsefesi (contractarian moral philosophy) olarak adlandırılan doktrin de esasen bir tür rasyonalist evrensel ahlak oluşturma projesidir. Çağdaş sözleşmeci ahlak düşünürlerinden birisi olan David Gauthier ünlü *“Anlaşmaya Dayalı Ahlak” (Moral by Agreement)* kitabında şöyle demektedir (Aktan 1999):

“Ahlak temelden bir krizle karşı karşıyadır. Bu krize karşı sadece sözleşmecilik makul çözümler öneriyor.”

Gauthier'e göre insan ilişkilerinde ve aynı zamanda insanlar ile devlet arasındaki ilişkilerde “doğru” kurallar ve normlar oluşturulması konusunda insanlar uzlaşabilirler. Bu uzlaşma neticesinde bir tür **“ahlak sözleşmesi”** ortaya çıkartılabilir (Aktan 1999).

3.2. Ahlak Anlayışına Ekonomik Düzen Açısından Yaklaşımlar

Ekonomi içerisinde insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik mal ve hizmet üretimi yapılır. Müteşebbisler, üretim faktörlerini bir araya getirerek tüketicilerin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılayacak üretim yaparlar. Piyasa

ekonomisinde rol alan aktörleri esas alarak ekonomik ahlakın alt alanlarını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (Aktan 1999):

- **Üretici ahlakı:** Mal ve hizmet arzeden tüccar, sanayici, esnaf ve benzeri kimselerin çalışanlarına, müşterilerine, pay sahiplerine, topluma, doğaya ve çevre karşı olan ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır.
- **Tüketici ahlakı:** Üretici kadar tüketicilerin de ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır. Tüketicilerin, en başta ürünleri çevreyi kirletmeyecek şekilde tüketmeleri gerekir. Bunun dışında tüketicilerin mal ve hizmet satın aldıkları organizasyonlara karşı ahlaki davranma sorumlulukları bulunmaktadır.
- **Organizasyon ahlakı:** Piyasa ekonomisinde mal ve hizmet arzeden tüm organizasyonların, ahlak alanında uymaları gereken kurallar olmak zorundadır. Organizasyon ahlakı, bazen “**kurum ahlakı**” ya da “**şirket ahlakı**” olarak da adlandırılmaktadır.
- **Liderlik ve yönetim ahlakı:** Özel teşebbüs sahiplerinin, bir diğer ifadeyle müteşebbislerin organizasyon içerisinde çok özel ahlaki görev ve sorumlulukları vardır. “Organizasyon sahipleri”, çalışanlardan farklı olarak daha geniş sorumluluklarla karşı karşıya bulunurlar. Lider ve üst yönetimin sadece çalışanlarına adil olmak, insani davranmak, çalışma koşullarını uygun hale getirmek vb. sorumlulukları dışında; müşterilere, tedarikçilere, pay sahiplerine, çevreye, topluma karşı çok önemli ahlaki sorumlulukları bulunmaktadır.
- **İşçi ahlakı:** Organizasyon çalışanlarının da istihdam edildikleri firmaya karşı dürüst çalışma, araç ve gereçleri itinalı kullanma, gereksiz izin almama ve benzeri ahlaki görevleri vardır. Çalışanlar, müşterilere karşı davranış ve eylemlerinde de belirli ahlaki ilkeler ve standartlara uymak zorundadırlar.

Öte yandan, ahlak felsefesi alanındaki temel tartışma konularından birisi de ahlak ve ekonomik düzen ya da sistem arasındaki ilişkidir. Liberalizme yöneltilen eleştirilerden birisi de liberal ekonomik düzenin, yani serbest piyasa ekonomisinin toplumda ahlaki değerleri yıprattığı, iş ahlakının bozulmasına neden olduğu, manevi değerleri yok ederek tamamen maddiyatçı (materyalist) bir toplum yapısı yerleştirdiğidir. Liberalizm ve ahlak arasındaki ilişkilerde aşağıdaki hususların gözden kaçırılmaması gereklidir (Aktan 1999):

- Liberalizm, birey özgürlüklerinin önemi üzerinde duran bir doktrindir. Liberalizm, birey özgürlüklerini ihlal edici zorlamaları ahlak-dışı kabul eder.
- Liberalizm, ekonominin bireylerin özgür karar ve tercihleri doğrultusunda işlemlerini savunan bir doktrindir. Ancak bu devletin piyasa ekonomisine hiçbir şekilde müdahale etmemesi demek değildir. Liberalizm, devletin piyasa ekonomisinde oyunun kurallarını (piyasa düzeni, mali ve parasal düzen, rekabet düzeni vb.) belirlemesini ve ekonomiye mümkün olduğu ölçüde müdahale etmemesini savunur. Liberalizmin ekonomik düzen modeli olan “serbest piyasa ekonomisi”, başıboş piyasa demek değildir. Liberalizmi eleştirenler bu noktada konuya farklı yaklaşmakta ve serbest piyasa ekonomisini “bırakınız yapsınlar” (laissez faire) ideolojisi olarak adlandırmaktadırlar.
- Liberalizm; teşebbüs, mülkiyet ve rekabet özgürlüklerinin etkin şekilde korunmasını savunan bir doktrindir. Liberal düşünce, bu üç temel ekonomik özgürlüğün bulunmadığı rejimlerin tamamını (totaliterizm, otoriterizm, sosyalizm, komünizm, faşizm vb.) gayri ahlaki ekonomik düzen ya da ekonomik sistem olarak kabul eder.
- Liberalizm ekonomik birimlerin serbestçe iktisadi faaliyette bulunmaları sonucunda elde ettikleri kazançların kendilerine ait olduğunu ve bireylerin kazançlarını istediği şekilde kullanabilme özgürlüğünün bulunduğunu savunan bir doktrindir. Bireylerin kazandıkları paraları istedikleri şekilde

kullanabilme (tüketim, tasarruf ve yatırım özgürlükleri) haklarına sahip olmaları gerekir. “Mülkiyet özgürlüğü”, liberal ekonomik düzende en kutsal hakların başında gelir.

- Liberalizmin temel kurumlarının başında “rekabet” gelir. Rekabet, sanılanın tam aksine ahlaki bir kurumdur. Rekabetin olmadığı bir sosyalist ya da devletçi bir ekonomik düzende kalite ve verimlilik son derece düşük olarak gerçekleşir. Oysa, piyasa ekonomisinin temel kurumlarından birisi olan rekabet sayesinde, üreticiler piyasa ekonomisinde varlıklarını sürdürmek için daha kaliteli ve daha az maliyetli mal ve hizmet sunmaya özen gösterirler. Piyasa ekonomisinde devletin temel görevlerinin başında rekabet düzenini oluşturmak, yıkıcı ve haksız rekabeti önlemek gelmektedir. Bu açıdan rekabet, iş ahlakını bozmak yerine onu tesis etmenin temel aracıdır.
- Liberalizm çalışma ahlakını da geliştiren bir ekonomik düzen modelidir. Bireyler emeklerinin karşılığının kendilerine ait olması halinde daha fazla çalışırlar. Her bireyin kendi özel çıkarına yönelik olarak daha fazla çalışması ister istemez toplumun çıkarına da hizmet etmiş olur. Liberal düşünce içerisinde formüle edilen “*homo economicus*” (ekonomik insan) davranışı “görünmez el” yardımıyla başka bireylerin de refah düzeyinin artmasına yardımcı olur. Bu açıdan bakıldığında, liberalizmin ekonomide bencilliği (egoizmi) yaygınlaştıran yönünün gayri ahlaki değil, aksine ahlaki olduğu sonucuna varılabilir.

3.3. Ahlak, Din ve Vicdan Arasındaki İlişkiler

Ahlak, bütün insan ilişkilerinde “iyi” (kötü) ve “doğru” (yanlış) değer yargılarının oluşturduğu bir sistem bütünüdür. Din de esasen iyi ve doğruya ulaşmak, kötüden korunmak ve uzaklaşmak için aşağıda açıklanan bazı yaklaşımlar getirmiş ve kurallar koymuştur (Aktan 1999).

Ahlak kuralları dinden bağımsız şekilde kendiliğinden oluşabilir. Buna *Din Dışı Ahlak* ya da *Laik Ahlak* adı verilir. Laik ahlak insan eylem ve davranışlarını doğrudan doğruya dinsel kurallara tabi olmaksızın serbest bırakır. Oysa, dini ahlak ya da dine dayalı ahlak, insan eylem ve davranışlarını kutsal kitaplar ve diğer dini hukuk kaynakları ile sınırlandırır. Örneğin, İslam ahlakında, temel ahlaki değer yargılarının Fıkıh hükümlerine, yani İslam Hukuku'na uygun olması gerekir. Dini ahlakın belirgin bir özelliği yere ve zamana göre değişmeyen kalıcı kurallar koymasındır. Dini ahlaka göre, din kitaplarında yeralan kurallar, itaat edilmesi gereken buyruklardır. Din, esasen haram ile helal'in neler olduğunu tayin eder ve insanların haram şeylerden uzak durmasını emreder. Bu çerçevede belirtilmesi gereken bir kavram da "*muaşeret*" tir. Muaşeret insanların birbirleriyle dostça geçinmeleri ve huzur içinde yaşamalarına denir. Güler yüzlü olmak, selamlaşmak, tokalaşmak, ziyaret gibi davranışlar muaşeret kurallarının bazılarıdır. Birçok din, muaşeret kurallarının önemine değinir(Aktan 1999).

Ahlak ve din arasında yakın benzerlikler olmasına karşın çatışmalar da sözkonusudur. Dini ahlakın savunucuları insanı; iyiye, doğruya ve güzele götüren şeyin iman olduğunu belirtirler. Onlara göre dini inançları olmayan bir kimse ahlaki davranamaz ve iyiyi kötüden ayıramaz. Bu çerçevede dinin manevi disiplin sağlayacağı savunulur. Laik ahlak savunucuları ise, insanın dini inançları olmadan da ahlaki değer yargılarını kabul edeceği ve bunlara uyacağını belirtirler (Aktan 1999).

Öte yandan din dışındaki bir diğer kavram da "vicdan"dır. Ahlaki kuralların koruyucusu her zaman kanunlar olmayabilir. "*Vicdan*" adı verilen manevi duygu da kişinin ahlaki davranışına yön veren bir otokontrol mekanizması vazifesini görebilir. Kısaca, ahlak her zaman bir kanun ya da hukuksal norm ile çözülebilecek bir konu değildir. Din ve vicdan da ahlaki değer yargılarının koruyucusu olabilir (Aktan 1999).

Önemle belirtilmesi gerekir ki, tüm dinlerde ahlak konusu çok geniş biçimde ele alınmıştır. İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an incelendiğinde birey

ahlakı, aile ahlakı, toplum ahlakı, iş ahlakı ve siyaset ahlakına yönelik çok sayıda hüküm yer aldığı görülür. Konu çok geniş ve ayrı bir araştırma konusudur. Dolayısıyla burada konunun yırıntılarına girmek yerine, Kuran'da ahlak konusunda yer alan bazı dikkat çekici ayet ve sureleri belirtmekte yarar vardır. Kuran'da birey ve aile ahlakına ilişkin sayısız ayet bulunmaktadır. Birçok konudaki ahlaki faziletler, ahlaki yasaklar ile ailede ana ve babaya saygı, birlik ve kardeşlik, doğruluk, hayırseverlik, mali yardımlaşma, zina ve daha bir çok konuda Kuran'da hükümler bulmak mümkündür (Aktan 1999):

- İş ve ticaret ahlakı konusunda da Kuran'ın bir çok suresinde açıklamalar yer almaktadır. Örneğin, Kur'an İsra ve Şuara surelerinde iş ahlakı ile ilgili olarak şu hüküm bulunmaktadır:

“Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın”

(İsra 35; Şuara 181-182)

- İslam dini aynı zamanda çalışma ahlakı konusunda da önemli bazı hükümler buyurmaktadır. Örneğin Necm suresinde şöyle buyrulmaktadır:

“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur”

(Necm:34)

Sadece islam dininde değil, diğer dinler içerisinde de ahlak konusu son derece önem taşımaktadır. Kur'an dışında diğer kutsal kitaplarda ahlak konusunda sayısız hüküm bulmak mümkündür.

“Katletmeyeceksin. Ve zina etmeyeceksin. Ve komşunun karısına göz atmayacaksın. Ve komşunun evine, tarlasına ve kölesine, ve cariyesine ve öküzüne ve eşeğine ve komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin”

Tevrat, Tesniye Bab 5: 17-21

“Sen emirleri bilirsin: zina etmiyesin, katletmiyesin, çalmıyasın, yalan şahadet etmiyesin, babana ve anana hürmet et. Ve o dedi: Çocukluğumdan beri bütün bu şeyleri tuttum. Ve İsa bunu işitince, o na dedi: daha bir eksiğin var, nen varsa sat, fakirlere dağıt, göklerde hazinen olacaktır”

İncil, Luka 18: 20-23

“Komşunu kendin gibi seveceksin”

İncil, Pavlas’un Romalılarına Mektubu, 13: 9

“Bütün insanlara hürmet edin. Kardeşliği sevin”

İncil, Petrus’un birinci mektubu, 2: 17

“Doğru terazi ile terazi küfeleri Rabbindir”

Tevrat, Süleymanın Meselleri, 16: 11

“Herkes, üzerinde olan hükümetlere tabi olsun; çünkü Allah tarafından olmıyan hükümet yoktur; ve olanlar Allah tarafından tanzim olunmuştur”

İncil, Pavlus’un Romalılarına mektubu 13: 13

“Vergi hakkı olana vergiyi, gümrük hakkı olana gümrüğü, korku hakkı olana korkuyu, hürmet hakkı olana hürmeti, cümleye haklarını eda edin”

İncil, Pavlus’un Romalılarına mektubu 13: 6-

Görüldüğü gibi, ahlaki konuların ve ahlak felsefesinin çeşitli boyutlarını çok değişik biçimlerde ve yaklaşımlarda tartışabiliriz. Herşeye rağmen ahlak değerlerinin ortak ve değişmeyen bazı temel faktörleri vardır. Bunların başında da “onur-şeref-namus-haysiyet” gelir. Onur, toplumsal ilişkilerde kolayca zedelenen hassas ve çok eski zamanlardan beri önemini yitirmemiş temel bir ahlaki değerdir.

3.4. Hukuk ve Ahlak Arasındaki İlişkiler

Hukuk ve ahlak arasında benzerlik ve yakın ilişkilerin olduğu bir gerçektir ; ancak ikisi arasında bazı farklılıkları da bilmek gerekir. Bu konuyu Niccolo Machiavelli aşağıdaki cümlesi ile çok güzel özetlemiştir (Aktan 1999):

“İyi ahlak için iyi yasalar gereklidir. Yasalar da iyi ahlak olmadan korunamaz.”

Niccolo Machiavelli

Hukukun amacı “**adalet**”i gerçekleştirmektir. Buna karşın ahlakın amacı “**iyi**” yi gerçekleştirmek, ya da iyiye ve doğruya ulaşmaktır. İnsanlık tarihi boyunca temel ahlaki değerlerin bir çoğu zaman içerisinde hukuki norm haline gelmiştir. Kanunlar genellikle yapılmaması gereken insan eylem ve davranışlarını belirlemiş ve sınırlamıştır. Bir başka ifadeyle, insanların eylem ve davranışlarının ahlaki ölçüleri, hukuksal norm haline dönüştürülmüştür. Ancak hukuk ve ahlak arasında öteden beri bir çatışma süregelmektedir. Temel sorun şudur; acaba ahlaki değer yargılarının temel koruyucusu hukuk mu olmalıdır? Devlet bir takım kurallar koyarak ahlakı tesis edebilir mi? (Aktan 1999).

Hukuk insanların gerek birbirleri ve gerekse devletle olan ilişkilerinde uyulması gereken kuralları belirler ve bunları yaptırıma bağlar. Hukukta “**yaptırım gücü**” toplumda yanlışları ve kötülükleri cezalandırır. Bu bakımdan hukuk kuralları ile ahlaki değerler korunabilir. Ancak, sorun her zaman bir kanun ile çözümlenmeyebilir. Kanunun gücü bazen belirli kişi ve/veya gruplara karşı etkili olmayabilir veya işletilemeyebilir. Bu bakımdan ahlakın tesisi, kanun dışında vicdan ile de yakından ilişkilidir. Vicdan, ahlaki değer yargılarını bir yaptırım gücü olmaksızın korur ve gözetir. Ahlak ve hukuk arasındaki benzerlik ve farklılıkları kısaca ele almakta yarar vardır. Ahlak ve hukuk arasında başlıca farklılık ve benzerlikler aşağıda açıklanmıştır (Aktan 1999):

- Hukuk kuralları, insanların davranış ve eylemlerini düzenler ve bazı sınırlamalar getirir. Hukuk kurallarının yaptırımı sözkonusudur. Ahlak kuralları

da insan davranış ve eylemlerini sınırlandırır, ancak hukuk kurallarından farklı olarak ahlak kurallarının yaptırımı yoktur.

- Hukuk kuralları yazılıdır. Oysa, ahlak kuralları çoğunlukla yazılı olmayan normlardır. Bu ayrımın günümüz açısından giderek ortadan kalktığını görmekteyiz. Zira günümüzde çeşitli meslekler için ahlak kuralları (etik kurallar-code of ethics) giderek yazılı bir hale gelmektedir.
- Hukuk kuralları “dışa yönelik”tir. Daha açık bir ifadeyle, hukuk kurallarının amacı insan eylem ve davranışları sonucunda başka insanların zarar görmesini engellemektir. Ahlak kuralları ise, daha ziyade “içe yönelik”tir. Ahlak kurallarında kişilerin ya da organizasyonların kendi kendilerini kontrol etmeleri ve ahlaki olmayan davranışlarını sınırlandırmaları geçerlidir.
- Hukuk kuralları devlet tarafından oluşturulur. Ahlak kuralları ise devlet yanısıra diğer organizasyonlar tarafından da oluşturulabilir. Örneğin, siyasal ahlaka ilişkin kurallar ve normlar devlet tarafından oluşturulur. Buna karşın, ahlak kuralları devlet tarafından oluşturulacağı gibi bağımsız sivil toplum kuruluşları ve özel organizasyonlar tarafından da oluşturulabilir (çeşitli üniversitelerdeki ve meslek kuruluşlarındaki “etik kurullar” gibi).
- Hukuk, “resmi ahlak kuralları”dır. Ahlak ise hukuk kurallarından farklı olarak genellikle gayri resmi kurallardır. Örneğin, vergi kanunları vergi kaçakçılığını gayri ahlaki bir davranış olarak kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda yaptırımlar (hapis cezası, vergi cezası vb.) öngörür. Ahlak ise vergi kaçakçılığının sadece yanlış bir davranış olduğunu belirtir. Yani, hukuk resmi; ahlak ise gayri resmi kurallar bütünüdür. Çizelge 1’de hukuk ve ahlak kurallarının özelliklerinden bazıları karşılaştırılmıştır.

Çizelge 1. Hukuk ve Ahlak Arasındaki Farklılıklar(Aktan 1999).

Ahlak	Hukuk
Görev ve sorumlulukları açıklar	Hakları belirler
Gayri resmidir (informal)	Resmidir (formal)
Yazılı değildir	Yazılıdır
Davranışlarla ilgilidir	Sözleşmelerle ilgilidir
Temeli akla ve bilgeliğe dayalıdır	Temeli bilgiye dayalıdır
Gönüllülüğe dayanır	Yaptırıma dayanır
Kalple ilgilidir	Kafa ile ilgilidir
İnsanlar tarafından oluşturulur	Belirli bir elit kesim tarafından oluşturulur
Evrimsel olarak gelişme gösterir	Yasaklayıcı normlardır
İnsanın kendi kendini düzenlediği kurallar	Gerektiğinde yasa ile düzenleme yapılır

3.5. Siyaset ve Ahlak Arasındaki İlişkiler

İnsanlığın varlığı ile birlikte toplumların tüm kesimlerini ve düzenini ilgilendiren ahlak kurallarının siyaset ile ilişkisinin olmaması olanaksızdır. Siyaset ve ahlak ilişkisi, ülkelerin yönetiminde temel rol oynamakta ve özellikle çağımız şartları itibariyle de son derece önemli bir konudur.

Siyaset, kısaca devlet yönetimini ifade etmektedir. Siyaset bilimi ise insan topluluğunun yönetimine ilişkin ilke ve kuralları araştırmaktadır. Devlet yönetiminde şüphesiz uyulması gereken bazı yasal ve ahlaki kurallar vardır. Siyaset ve ahlak, bu bakımdan birbirleriyle yakından ilgili olan iki alandır. Siyasette ya da devlet yönetiminde olması gereken ya da uyulması beklenen değer yargıları ve normlar, siyasal ahlakı ifade eder. **“Siyasal Ahlak”** aynı zamanda **“Devlet Ahlakı”** (Government Ethics) olarak da bilinmektedir. Daha geniş bir ifadeyle siyasal ahlak, siyasal karar alma sürecinde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının, örf ve adetlerin, normların ve kuralların oluşturduğu sistem bütünüdür. Siyasal karar alma

süreci, devletin siyasi ve ekonomik kararlarının alındığı mekanizma ve onun işleyişidir. Siyasal karar alma sürecinde kamusal mal ve hizmetler arz edilmektedir. Bu hizmetleri arzedenler, İktidar Partisi (Hükümet) ve Bürokrasi'dir. Kamusal mal ve hizmetlere talepte bulunanlar ise seçmenlerdir. Seçmenler siyasi süreçte isteklerini ve arzularını ya direkt olarak oylamaya katılmak suretiyle veya birlikler oluşturmak suretiyle açıklarlar. İşte siyaset, bu kesimler arasındaki ilişkilerin sonucunda şekillenmektedir. Bu kesimlerin ahlaki değer yargıları da esasen siyasi ahlaki ortaya çıkarmaktadır (Aktan 1999).

4. MESLEK AHLAKI VE GENEL ETİK KURALLAR

Fazilet ve erdem gibi temel değerler asırlardır ahlak felsefesindeki ortak değerlerdir. Bunlar gibi asırlarca devam eden gerçeklikleri ile ahlakın temel felsefesini ve yönünü oluşturan değerler çerçevesinde “teknikte ahlak”, “sosyal ilişkilerde ahlak”, “sanatta ahlak”, “bilimde ahlak”, “meslekte ahlak” veya “mesleki ahlak” belli kurallara sahiptir. Herbiri ayrı özelliklerde, çeşitli toplumlarda ve ekolojilerde değişik açıklamalara sahip olabilen bu konulardaki ahlaki yaklaşımlar içinden “meslek ve çalışma ahlakı” ise, ayrı bir öneme sahiptir.

Daha önceki bölümlerde yapılan açıklamalarda birey, aile ve toplum ahlakı olmak üzere üç ahlak türü ele alınmıştı. Yapılan tüm açıklamalardan anlaşılacağı gibi; ahlak, temel olarak çok yönlü ve çok boyutlu bir kavramdır. Meslek ahlakına etkileri bakımından ahlakın ekonomik, sosyal, siyasi ve ekolojik boyutları göz ardı edilemez. **Ekonomik ahlak** kavramı, ekonomik birimlerin davranış ve eylemlerinin belirli kurallara bağlı olması anlamına gelir ve meslek ahlakı kavramında temel bir yeri vardır.

Meslek ahlakının tarihin derinliklerindeki kesitine ait Eski Mısır'ın Ölüler Kitabında bulunan aşağıdaki açıklamalar ilginç ve çok önemli toplumsal ve toplumu oluşturan bireylerin yaklaşım örneğini oluşturmaktadır.

“Hiç kimseye kötülük etmedim.
 Yakınlarımı bahtsızlığa sürüklemedim.
 Gerçek evinde alçaklık etmedim.
 Kimseyi gücünün dışında çalıştırmadım.
 Benim yüzümden kimse korku duymadı,
 yoksulluk ve acı çekmedi, bahtsız olmadı.
 Tanrıların kötü gördükleri şeyleri hiç bir zaman yapmadım.
 Kölelere kötü muamele etmedim ve ettirmedim.
 Kimseyi aç bırakmadım.
 Kimseye göz yaşı döktürmedim.
 Kimseyi öldürmedim ve kimsenin
 kahpece öldürülmesini emretmedim.
 Kimseye yalan söylemedim.
 Hiç bir utandırıcı davranışta bulunmadım.
 Zina etmedim.
 Yiyecekleri pahalı ve eksik satmadım.
 Terazinin dirhemi üzerine hiç bir zaman elimi bastırmadım.
 Terazile tartarken hiç bir zaman hile yapmadım.
 Süt çocuklarının ağızlarından sütü uzaklaştırmadım.
 Hayvanları çalmadım.
 Tanrının kuşlarını avlamadım.
 Ölmüş balığı tutmadım.
 Hiç bir arkın suyunu başka yöne çevirmedi.
 Ben temizim, temizim, temizim...”
Ölümler Kitabı

Meslek, insanın toplumda bir hizmet amacına yönelik olarak gösterdiği sürekli çaba ve ivmenin varlığı için sürdürülmesi zorunlu bir geçim kaynağıdır. Bu açıdan bakıldığında “meslek”, günümüz insanının sosyal yaşantısında ilişkilerinin ve kişiliğinin ağırlık noktası, bu nedenle kişinin toplumdaki durumunu belirleyen başlıca etkenlerden biridir. Zira, insanın gördüğü işin niteliği ne olursa olsun; kişi

mesleği ile milli ekonomiye ve kültüre hizmet etmektedir. Bütün bunların da ötesinde, insanın bedensel varlığının dayanağı bir geçim kaynağı olarak tüm yaşantısını (sosyal ilişkilerini) biçimlendirerek yönlendiren meslek, insan kişiliğinin bir parçasıdır (İzveren 1980).

Mesleklerin toplum yaşantısındaki etkinlikleri, çok çok önceleri Ortaçağ'da dini temellere dayanan köklü bir meslek ahlakının gelişmesine yol açmıştır. Buna göre meslek denen çabayı, kişiye Tanrı'nın emri olarak yüklenen insanın Tanrı'ya ve kendi hemcinslerine karşı belirli yükümlülüklerini içeren, Tanrı'nın verdiği bir ödev ve olgu olarak tanımlamak gerekir. Batı'da Ortaçağ'ın dışı kapalı müşterek çalışma düzenine uygun olarak geliştirilen dinsel ahlak esaslarının, bu gelişmeye paralel olarak, Osmanlı dönemindeki ahi birlikleri ve loncalarda uygulanan müslüman çalışma ahlakının benzeri olduğu görülmektedir. Loncaların ortadan kalkmasına ve yeni çağlardaki sanayileşme hareketinin mesleklerde genel bir dağınıklığa yol açmasına karşın; sözünü ettiğimiz ilkelerle asırlardır gelişen "meslek onuru", "meslek namusu", "meslek kıvancı" gibi her mesleğin özünü ve bir kısmı duygusal da olsa bir meslek bilincini oluşturan bu faktörler, bugün de tüm meslekler için geçerlidir. Bu geçerlilik bireysel meslek erbablığından, çoğulcu ve kitlesel üretimleri de içeren çeşitli sanayi faaliyetlerine konu olan her faaliyet için söz konusudur (İzveren 1980).

Mesleğin, insanın kişiliğinin bir parçası olduğu ve aynı şekilde toplumsal ilişkilerinde kişinin kendine ve topluma karşı çok önemli ödevleri olduğu kesindir. Bu ödevin içeriği olarak kişiye yönelen yükümlülükler mesleğin gerekleridir. Diğer bir tabir ile, kişi bir mesleğe girmekle, bu mesleğin gereklerini yerine getirmek yükümlülüğünü üzerine almış olmaktadır. Her mesleğin gereği olan bu yükümlülüklerden en önemlisi ve başta geleni meslek yeteneği veya yetkinliğidir. Burada söz konusu olan bir mesleği sürdürebilmek için varlığı zorunlu olan gerek fiziksel, gerek akla ve mantığa dayanan, tecrübenin geliştirdiği yetenek ya da yetkinliktir. Yetkinlik, bir mesleğin icrasında kişide bulunması zorunlu olan öznel bir faktördür. Zira bu faktör, bir ahlaki yükümlülük olarak her meslek icracısından

beklenir. Uygar toplumlarda meslek sahipleri için doğal olan böyle bir ahlaki yükümlülüğün oluşturduğu bu mesleki sorumluluk duygusu, gelişmemiş toplumlarda güçsüzdür. Zira, geri toplumların ekonomik ve sosyal düzeninde genellikle **Emek X Kalite X Değer** üçgenindeki çeşitli bencil yargılar ve beklentiler meslek yetkinliğini ve sorumluluğunu olumsuz etkilemektedir. Öte yandan, herkeste bulunması gereken ve herkesin kişiliğinin değeri ve bir parçası olan yüce bir nitelik anlamındaki **onur**; insanın kendi kişiliğine olan saygı duygusudur. Fakat “**meslek onuru**”, kişisel onurdan başka ve onun da ötesinde bir kitle onuru olarak, kişinin mensup olduğu mesleğe karşı kendisinin ve toplumun saygısıdır. Meslek onurunu güçlendiren faktör, meslek mensuplarının sorumluluk duygusudur; sorumluluk duygusu olmadan meslek onurundan söz etmek anlamsızdır. Zira, meslek mensuplarının davranışına yön veren sorumluluk duygusunun güçsüz kaldığı hallerde meslek krizi ve bunalımı başlar. Bu tür bir meslek krizi, gerçekte bir ahlak krizidir; bu ise, maddi nitelikteki bunalımlardan (örn. piyasa krizi, iş darlığı v.b.) daha olumsuz sonuçlar doğurur. Çünkü, maddi nitelikteki bunalımlar geçicidir. Fakat mesleklerin yozlaşmasına yol açan sorumsuzlukların neden olduğu meslek bunalımları her zaman çok uzun sürelidir ve kırılan meslek onurunun onarılması çok güçtür. Bir ahlak krizi anlamındaki bu tür bunalımların yoğunlaştığı hallerde meslek saygınlığı da kaybolur (İzveren 1980). Aşağıda, deontolojiye temel oluşturan mesleki ahlaka ve çalışma ahlakına ilişkin hiçbir zaman değişmesi söz konusu olmayacak çok değerli iki yaklaşım dikkati çekmektedir.

“Kaybetmeyi ahlaksız kazanca tercih et. İlkinin acısı bir an, ötekinin vicdan azabı bir ömür boyu sürer. Bazı idealler o kadar değerlidir ki, o yolda mağlup olman bile zafer sayılır. Bu dünyada bırakacağın en büyük miras dürüstlüktür.”

Xsentius

“Hiç bir miras dürüstlük kadar zengin değildir.”

William Shakespeare

Çeşitli meslekler itibariyle ortaya konan etik kurallar, yukarıdaki açıklamalar ışığında asırlardır toplumlara yön vermiş ve o meslek mensuplarının dikkate almaları ve uygulamaları gereken hususlar olarak kabul edilmiştir. Bu konuda “tıbbi deontoloji” ve “tıp etiği” en yaygın bilinen meslek ahlakı kurallarını içerir. Tabii ki, burada söz konusu kurallar da dönemler ve gelişmeler itibariyle bazı değişikliklere uğramıştır. Örneğin, M.Ö. 5.yüzyılda bir doktorun görevleri ile 14. yüzyılda veya zamanımızdaki bir doktorun görevleri birbirlerinden çok farklıdır. İlk çağlardaki primitif tıp içinde “sihirbaz hekim”lerin döneminde bile “sihirbaz hekim ve hasta ilişkilerinin belli kurallara bağlıdır (Erdemir 1996).

Tarih içinde değişik dönemlerde toplumsal düzende konu olmuş ve meslek etiğine atıflar yapan çeşitli belgeler vardır. Eski Mısır’da papiruslar üzerinde; Eski Mezopotamya’da Hammurabi Kanunları’nda; Eski Hint’te Manus ve Zorastre Kanunları’nda; Eski Yunan’da; Eski Roma’da, Eski Çin’de ve tabii ki daha önce de bahsedildiği gibi kutsal kitaplarda çeşitli meslek dallarını da ilgilendiren yoğun deontolojik yaklaşımlar ve etik kurallar konmuştur.

Zamanımıza doğru yaklaştıkça, gelişen teknoloji, anlayış ve yaşam kalitesine bağlı olarak bu kurallarda da, olmazsa olmaz şeklindeki temel hususlar ve anlayışlar dışında, gelişmeler olmuştur. Özellikle çağımızda, her mesleğin mensuplarının davranışları, bir taraftan mevcut yasal düzenlemeler ile; bir taraftan da o mesleğin ilgili kuruluşlarınca kurulan “etik kurullar” tarafından, meslek ahlakına dönük kurallara uygunluk ya da uygunsuzluklar şeklinde denetlenebilmektedir. Ancak, tabii ki buradaki esas denetim kişinin öz saygısı ve kendini denetimi olmalıdır.

5. TARIMSAL ETİK İLE ETKİLEŞEN ÖNEMLİ KONULAR

Önceki bölümlerde yapılan açıklamalar itibariyle ve genel ahlak kurallarından “Tarımsal Etik” kavramını soyutlamak doğru olmaz. Zira, tarımsal

eğitim ve faaliyetler bu açıklanan değerlerin geçerli olduğu toplum içinde söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında “tarımsal etik” üzerindeki etkili faktörlerin, sadece genel ahlaki yaklaşımlar ve bunların tarihi süreç içindeki gelişmeleri olmadığı; aynı zamanda “eğitim”, “teknoloji”, “yönetim anlayışı”, “bireysel ve /veya kurumsal yaklaşımlar” gibi faktörlerin de etkilerinin olduğu görülür. Aşağıdaki bölümlerde bu konular açıklanmaya çalışılmıştır.

5.1. Tarımsal Eğitim

Herhangi bir konuda öğrenim görüp belli düzeyde mesleki eğitim alındıktan sonra elde edilen mesleğin uygulanmasında; alınan bu eğitimin etkisi yadsınamaz. Bir mesleğin uygulanmasında daha önce geçirilmiş eğitim sürecinin etkisi çok yönlüdür. Burada verilen **eğitim-öğretimin akademik kalitesi**; eğitim kurumundaki **akademik kadronun bilimsel düzeyi** ve **öğrencilere yaklaşımı**; **kurumun çevre ile olan ilişkileri** gibi daha bir çok husus ileride mesleklerini icra edecek öğrencileri derinden etkileyen konuları oluşturur. Aynı şekilde, verilen eğitimin uluslararası geçerlik düzeyi yani “akreditasyon” niteliği, eğitim kurumundan mezun olan öğrencilerin ulusal ve uluslararası arenadaki kuruluşlar tarafından tercih ve kabul edilebilirliklerini etkiler.

Her yönü ile iyi bir tarımsal eğitim alan öğrenciler, ileride “ziraat mühendisi” olarak mesleklerini uygularken edindikleri çağdaş bilgiler ve görgülerle “meslek etiği”nin ilk ve temel şartı olan “yeterli bilgi birikimine” sahip olarak hizmet verebilirler. Bu açıdan bakılırsa, eğitim-öğretimin kalitesinin yüksek tutulması için, öğrencilerin derslerde verilen derse aktif olarak katılmaları, öğretim elemanlarının verdikleri ders ile ilgili olarak öğrencileri motive etmeleri, derslerde yardımcı araç ve cihazları kullanarak öğrencilerin konuları takip etmelerinin kolaylaştırılması, ders içeriğinin çağdaş ve güncel bilgilerle desteklenmesi gibi daha birçok husus dikkate alınmalıdır.

Eğitimdeki kalitenin yüksek tutulmasında etkili olan bir diğer dikkate alınacak konu da; o kurumdaki akademik kadroların bilimsel yetkinlikleridir. Üniversitelerde öğretim elemanı statüsündeki her birey, üniversitelerin “üniversal” karakterine uygun ve konusunda uzmanlaşmış, bu uzmanlığını yaptığı çeşitli çalışmalarla kanıtlamış bir akademik eleman olmak durumundadır. Böylece, üniversite öğrencilerinin seçtikleri konuda layık ile yetişmeleri sağlanabilir. Keza, öğretim elemanlarının öğrencilere etik kurallar çerçevesindeki her konuda örnek olması istenir. Dolayısıyla, bir öğretim elemanının bilimsel yetkinliğinin yanında, giyim kuşamına dahi dikkat ederek, gereken anlayışa, düzgün iletişim kabiliyetine, olgun ve yakışır davranış biçimine sahip olması da gerekir. Bir öğretim elemanı, öğrencilerine yol gösterici olmalı ve öğrenciler tarafından kendisine yöneltilecek sorulara açıklıkla ve doğru şekilde yanıt vermelidir. O anda yanıtını veremeyeceği bir soru ile karşılaştığında; dürüst bir şekilde bilmediğini, ama öğrenerek yanıtlayacağını belirtmelidir. Gerçekten de en kısa sürede hazırlayacağı yanıtı öğrencilerine açıklamalıdır. Öğretim elemanının davranışlarındaki “dürüstlük”, “doğruluk”, “içtenlik”, “tevazu” gibi hususlar, öğrencilere öğretilecek ve gösterilecek en önemli “etik davranış” uygulamalarıdır.

Bir öğretim kurumu içindeki öğrenciler eğitim ve öğrenimlerini sadece kayıtlı oldukları kurumun olanakları içinde değil; o kurum dışındaki farklı kurumları da görmelidirler, tanımalıdırlar. Konumuz itibarıyla, bir Ziraat Fakültesi’nde okuyan öğrenci, seçtiği Program ve Anabilim Dalı konuları ile ilgili olarak gerek kamudaki; gerek özel kuruluşlardaki çalışma sistem ve örneklerini görmelidir. Keza, öğrencilere buralardaki çeşitli uygulamalar, müşteri ve insan ilişkileri, üretimleri, araştırmaları, uluslararası ilişkileri, ve yönetim organizasyonları tanıtılmalıdır. Sorunlar ortaya konmalı ve çözümler öğretilmelidir.

Bütün bu yukarıda açıklanan hususlar, sağlam ve kaliteli “Ziraat Mühendisliği” eğitiminin vazgeçilmez öğeleridir. Zira böylece, deontolojik esaslara temel oluşturacak yeterli bilgi ve görgü öğrencilere aktarılabilir.

5.2. Tarımsal Teknoloji

Yapılan araştırma ve incelemeler göstermiştir ki, canlılığın ilk oluşmasından itibaren “beslenme” her düzeyde ve organizmada yaşamın temel uğraşısını oluşturmuştur. Dolayısıyla, insanlığın başlangıcında da beslenme ve bunun için gerekli besinlerin elde edilmesi başlı başına bir faaliyetler zinciri olarak ortaya çıkmaktadır. Asırlar geçtikçe beslenme için gerekli olan besin maddelerinin temininde en primitif araç gereçlerden bugünün modern, bilgisayarlı, uzaktan kumandalı ve robotik cihazlarına ulaşılmıştır. Aslında bu konulardaki gelişmeler, özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyıl içinde, gerçek ve büyük bir atılım olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, son yüzyıl içinde birçok ülkede ve yörede “karasaban”dan “uzaktan kumandalı” veya “programlanabilir” cihazların kullanım düzeyine gelinmiştir. Aynı şekilde, son yıllardaki “gen teknolojisi” gelişmeleri sayesinde 10-20 yıl süren birçok ıslah çalışmaları bir yıla indirilebilmektedir. Bu gelişmeler dikkate alınırsa, geleceğin teknolojilerinin çok daha ileri boyutlara ulaşacağından kuşku duymamak gerekir.

Aynı şekilde, tarımsal üretimlerde gübre, ilaç, hormon, antibiyotik, yem hazırlama (rasyon) ve besleme, uygulamaları gibi bir takım kültürel önlemler olarak bilinen konuların da tarım etiği açısından önemi vardır. Zira, bunların kullanılma zamanı, şekli ve miktarları gerek teknik olarak; gerek insan sağlığı açısından çok önemlidir. Gerçekte zararlı olmayan bir uygulama yanlış ve gereksiz yere yapıldığında çok yönlü ve insana da zararlı olabilen sonuç verebilir. Burada esas olan “**görev bilgisi**”ne ve “**görev bilinci**”ne sahip olmaktır.

Öte yandan, tarım ürünlerinin tüketilmesindeki bilinç geliştikçe, insanlar tükettiklerine ait daha çok bilgi sahibi olmak istemektedirler. Dolayısıyla, etik yaklaşım üretim aşamasında olduğu gibi, ürünün tüketiciye sunulma aşamasında

da kendini gösterir. Burada, tüketime sunulan ürünün ambalajı konu olmaktadır. Ürün ambalajlarında istenen ürüne ait gerçek ve doğru bilgilerin varlığı sadece standardizasyon kuralı değil; aynı zamanda vazgeçilmez bir etik kuraldır.

Tarımsal teknolojilerde ortaya çıkan değişiklikler, yukarıda diğer bölümlerde anlatıldığı gibi, bazı etik yaklaşımları da etkilemiştir. Bunlar, tarih içinde yazılı olarak elimize geçen eski kalınlardan anlaşılmaktadır. Bunun yanında çağımızda da gelişen teknolojiye paralel olarak daha önce söz konusu olmayan bazı etik kuralların ortaya çıkması söz konusu olmaktadır. Örneğin, “gen teknolojisi”ndeki gelişmeler “tarım etiği” açısından büyük öneme sahiptir. Bitkilerin ve hayvanların üretim, değerlendirme ve tüketim özelliklerine ait çok sayıda istenen verimlilik ve kalite özellikleri “gen teknolojisi”ndeki ilerlemeler sayesinde iyileştirilebilmektedir. Bazı kalıtsal bozukluklar, zayıflıklar düzeltilebilmekte veya istenen herhangi bir özellik bir diğer organizmaya (bitki veya hayvan) aktarılabilmektedir. Böylece istenen karakterler biraraya toplanmakta; çeşitlilik, nitelik ve nicelik açısından yönlendirilebilmektedir. Genlerin bir organizmadan alınarak saflaştırılması ve bu genin nükleik asit dizilerinin belirlenmesi ile çoğaltılması “gen klonlanması” olarak açıklanır. Genel anlamdaki gen aktarımı, fonksiyonel olarak belirlenmiş nükleik asit dizilerinin bitki ya da hayvan hücrelerine moleküler biyolojik teknikler kullanılarak aktarılmasıdır. Genetik transformasyon olarak isimlendirilen bu süreç çeşitli aşamalar içerir.

Tarım alanında ortaya çıkan bu teknolojik değişiklikler ve gelişmeler bilimsel ve teknik açıdan incelendiğinde büyük başarıdır. Ancak, deontolojik açıdan incelendiğinde ise, biraz daha ihtiyatlı olmakta yarar vardır. Zira, bu teknolojiler kullanılarak istenilen ve elde edilen değişikliklerin insan ve çevre sağlığı açısından dikkate alınması en başta gelen etik kural olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Moleküler Biyoloji” ve “Gen teknolojisi”, başta tarım olmak üzere, doğa bilimlerinin hepsinde 20. yüzyılda gelişen en önemli teknolojiler olarak

görülmekte, yaşamın her alanına uygulanabilecek bir nitelik taşımaktadırlar. Doğayı ve insanı doğrudan etkileyen bu teknolojilerin şimdiden endüstriyel ve sosyal yaşamı da önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Bilim dünyası yaşamın moleküler yapı taşlarının haritasını çıkartmakta ve adeta “yapay yaşama”ye doğru yol almaktadır. Gen teknolojisinde ortaya çıkan bu son derece hızlı ve kontrolsüz ilerlemeler, aslında başta insan olmak üzere, tarımı ve her yönü ile doğayı tehlikeye sokabilecek gelişmelere neden olabilir. Daha fazla ürün almak veya daha ekzotik bir bitki elde etmek başlangıçta orijinal ve zararsız gibi görünürse de; elde edilecek yeniliğin yarayışlılığı her yönü ile mutlak kontrol edilmeli ve daha sonra uygulamaya aktarılmalıdır. Zira, başta insan olmak üzere hayvanların ve tüm doğanın bu değişiklikten etkileneceği hesaba katılmalıdır. Bu açılardan bakıldığında “deontolojik” (görev bilimi) ve “tarım etiği” (tarım ahlakı) açılarından yeni bir takım sorunların ortaya çıktığı görülür. Konu bu açılardan değerlendirildiğinde, yapılacak çalışmalarda aşağıda belirtilen noktalara dikkat edilmesi gerekmektedir.

- Herşeyden önce yapılacak çalışmalardaki amaç (özellikle tarımsal açıdan) tam ve doğru olarak ortaya konmalıdır;
- Hedeflenen uygulama sürecinde ortaya çıkması olası risk faktörleri tek-tek incelenmelidir; gerektiği zaman ve ölçüde varsa bunları elimine edecek önlemler alınmalıdır;
- Çalışmayı yapanların ve çalışma yapılan yerin güvenliğine dikkat edilmelidir;
- Çalışmanın amacı ve beklenen sonucu ile toplumun ahlaki değerlerinin uyuşup uyuşmayacağı dikkate alınmalıdır;
- Uygulanan teknolojinin kötü amaçlarla da kullanılabileceği unutulmamalı ve bu konuda gerekli önlemler alınmalıdır;
- Çalışma sonucunun toplum yararına ve sağlığına olan etkileri çok iyi değerlendirilmelidir;
- Çalışma sonucunun doğanın dengesine olan etkisi dikkate alınmalıdır;

- Özellikle hayvanlar üzerinde yapılacak çalışmalarda çok daha dikkatli davranmak gerekir.

Gen Teknolojisi'nin etik yönü yakın zamana kadar gündeme gelmemiş ise de; son zamanlarda birçok ülkede bu konuda yasal düzenlemeler yapılmakta ve belli kurallar konmaktadır. Ancak, konuya ahlaki değerler açısından bakıldığında, yanlış yaklaşımlar ve felsefelerin yasalara ve kurallara rağmen zararlı olabilecekleri unutulmamalıdır. Örneğin, birtakım amaçlar için genetik olarak değiştirilmiş bir mikroorganizmanın istemeden de olsa kaçması veya doğaya karıştırılması, tahmin dahi edilemeyecek zararlara yol açabilir. İşte burada konunun esas ve öz olarak “etik” boyutu daha da önem kazanmaktadır.

5.3.Farklı Düzeylerdeki Yönetim Yaklaşımları

Genel yönetim değerlendirmelerinde olduğu gibi, çeşitli tarımsal kurumlardaki yönetim anlayış ve yaklaşımlarının da deontolojik olarak incelenmesi gerekir. Kurumlar, bilindiği gibi, temelde “kamu kuruluşları” ve “özel sektör kuruluşları” olarak iki ana grup içinde yer alır. Kamu kurumları daha çok devlet organizasyonu içinde geçerli temel kurallara göre yönetilir; özel sektör kuruluşları ise, kendi yapılarına ait konmuş kurallara göre yürütülür. Özel sektör kuruluşları içinde kurumlaşmış ve organizasyonu çağdaş olanlar bulunduğu gibi; şahıs veya aile kuruluşu olarak daha feodal yapıda olanlar da vardır. İlk bakışta, kamu kuruluşlarındaki tüm kurumlarda yönetim yaklaşımlarının daha stabil ve temel kuralların uygulanmasında daha radikal olmaları beklenir. Yapılan görevin içeriği ve sonucu ile yönetimin yaklaşımı devlet ciddiyeti ve güvenilirliği ile bağdaşmalıdır. Zira, her ülkede devlet otoritesi ve ciddiyeti tartışmasız olup; halkın devletine güveni esastır. Dolayısıyla, zaman içinde devlet kurumlarındaki deontolojik olarak olumsuz yönetim yaklaşımlarının ortaya çıkması, gerek çalışanlar açısından; gerek halkın o kuruma bakışı açısından olumsuzluklar ve güvensizlikler yaratır. Aynı şekilde, hangi düzeyde olursa olsun, özel sektör

kuruluşlarındaki benzer olumsuz yönetim yaklaşımları da; o kuruluşun başarısını ciddi biçimde etkiler ve hatta sonuçta yok olmasına kadar gider.

Etik açıdan ister kamu, ister özel sektör kuruluşu olsun yaptığı faaliyetlerde herşeyden önce dürüst; açık; çalışanına, çevreye ve tüketiciye saygılı olmak durumundadır. Yönetimin her aşamasında etik kuralları ön planda tutan; liyakat ve verimliliğe önem veren; hata yapıldığında bunu cesurca itiraf ederek saydam bir şekilde derhal gereken önlemleri alan; çalışanlarının hak ve hukuklarına saygı gösteren çağdaş bir yaklaşım temel olmalıdır. Unutulmamalıdır ki, bir yönetici ile bir işyeri verimlilik, sevgi ve huzur dolu “**cennet**” de olabilir, ya da bunu tersi “**cehennem**” de; yine aynı şekilde “bir yönetim şekli ile bir kurum konusunda örnek ve önder de olabilir, sıradan da”.

Yönetimin her kademesi birbirinden haberli ve senkronize olmalıdır. “Çok başlılık” ve “yaptım oldu”culukla kurumun başarıya ulaşması beklenemez. Etik olarak, görev yapılırken hiyerarşik duruma uyulması ve bu hiyerarşinin oluşturulmasında da liyakat, verimlilik ve saygınlık esas olmalıdır.

Ekolojiye büyük ölçüde bağlı olan tarımsal uğraşlar, çalışanından ciddi biçimde özveri ister. Bu özveri ise, temel olarak, o kurumun bünyesindeki yüksek ahlaki değerler ve görev bilinci ile sağlanabilir.

5.4. Bireysel ve Kurumsal Yaklaşımlar

Tarımsal etik açıdan en önemli konulardan biri de, çalışılan alandaki birey ve kurumların birbirlerine ve topluma karşı olan davranışlarıdır. Bazen bu ilişkiler son derece kritik ve tehlikeli boyutlara gelebilir. Örneğin, bir bireyin veya kurumun ürettiği bir ürünün üretimine ait detay bilgileri, bir diğer kişiye ve kuruma söylememesi rekabet esasına göre anlayışla karşılanabilir. Ama o bireyin veya kurumun, diğer kişiye veya kuruma, sonucu yıkıcı ve zarar verici tarzda hatalı ve yanlış bilgi vermesinin anlaşılabilir veya ahlaki bir yönü olamaz. Aynı şekilde, belli

kurallar içinde belli bir yerde çalışan bir kişinin, çalıştığı yerin dışındaki bir rakip işyerine bilgi sızdırması; veya bir kurumun bir diğer kurumdaki elemanları gizliden gizliye kendi menfaatlerine göre kullanması “iş ahlakına”, “meslek ahlakına” ve “temel ahlaki kurallara” uymaz.

Seçilmiş veya atanmış görevliler, görevi üstlendiklerinde, bütün arkadaşlıklarından veya önceki bağlantılarından vazgeçmek zorunda değildirler. Ancak, özellikle kamuda çalışmak; belli sorumlulukları üstlenmek ve belli mevkilerde bulunmak birçok özveriyi gerektirmektedir. Üstlenilen sorumluluklar akçalı (yani para ile ilgili) olsun ya da olmasın, ilgili görevin yürütülmesinde saydam olmak temeldir. Görevin başlangıcında, devamında ve bitiminde yasanın öngördüğü biçimde sorumluların mal beyanında bulunmaları gereklidir.

Birçok batı ülkesinde kamu görevlilerinin hediye almaları rüşvetle eş tutulmuş ve yasaklanmıştır (Steinberg ve Austern 1996). Bilindiği gibi, rüşvet alıp-vermek, irtikap (hile yapma), zimmete mal ya da para geçirme, yalan beyanda bulunma v.b. davranışlar suçtur ve hukuki açıdan ceza gerektirir. Bu tür davranışlarda bulunanların gerek çalışma hayatlarının, gerek özel hayatlarının kararacağından şüphe yoktur.

Özellikle yapılan bireysel çalışmalarda kişi önce vicdanı ile başbaşadır. Ancak, kişinin yaptığı hareketin sonucu, doğru veya yanlışlığına göre, yine kendisine ve mensup olduğu mesleğe ve kuruma döner. Yani, sonuç ahlaki değerlere uygun ve iyi ise kendisi de, bağlı olduğu meslek grubu da ve kurumu da onur duyar; eğer sonuç ahlaki değerlere uymuyor ise her kesim kendi açısından telafisi çok zor yaralar alır.

6. TARIMSAL ETİK KAVRAMININ FARKLI BOYUTLARI

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, “tarımsal etik” kavramının çok farklı boyutları vardır. Doğanın içindeki düzene göre bitkisel ve hayvansal

retimden eğitime; meslek içi ve dışı bireylerin davranışlarından kurumların yapısına ve idare şekillerine; teknoloji kullanımından hukuki düzenlemelere kadar birçok konuda tarımsal etik kurallarının varlığı ve gerekliliği söz konusudur. Tarımın çok boyutluluğu ve multidisipliner karakteri dikkate alınırsa, etik kuralların ve yaklaşımların değişik açılardan açıklanması gerekir. Aşağıdaki bölümlerde bu etik kurallar özellikle “Ziraat Fakülteleri Mezunları”, “Bilimsel Araştırmalar”, “Toplumsal İletişim” ve “Uluslararası İlişkiler” açılarından irdelenmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır.

6.1.Ziraat Fakülteleri Mezunları Açısından

Ziraat mesleği, mevcut meslekler içinde ilgilendiği konular itibariyle hemen hemen en zengin mesleklerin başında gelme özelliğine sahiptir. Bir ziraat fakültesi mensubunun bilmesi gereken alanlar içinde fizik, kimya, matematik, biyoloji, jeoloji, gibi temel bilimler yanında temel ekonomik ve sosyal bilgiler de vardır. Ziraat Fakültelerinden “Ziraat Mühendisi” veya “Gıda Mühendisi” veya “Peyzaj Mimarı” olarak mezun olan bireyler konuları itibariyle birçok çalışma alanı ve meslek dalı ile (tıp, veteriner, gıda sanayi, ilaç sanayii, kimya sanayi, giyim sanayi, mimarlık, inşaat mühendisliği, makina mühendisliği, genetik mühendisliği, evre mühendisliği, orman mühendisliği, vb.) ok yakın işbirliği içindedir. Konularına göre ziraat fakültesi mezunları ilgili diğer mesleklerde de lisansüstü çalışma yapabilmekte; aynı şekilde diğer fakültelerden mezun olanlar da ziraat fakültelerinin ilgili anabilim dallarında lisansüstü çalışma yapabilmektedirler. Aynı şekilde, ziraat fakültelerinden mezun olanlar için diğer birçok fakülte mezunlarına göre daha geniş bir iş yelpazesi söz konusu olabilmektedir.

Ziraat Fakülteleri’nin bu günkü mevcut eğitim sistemine göre, “Bahçe Bitkileri”, “Tarla Bitkileri”, Bitki Koruma”, “Toprak”, “Tarım Ekonomisi”, “Zoote kni”, “Tarım Makinaları”, “Tarımsal Yapılar ve Sulama”, “Gıda Mühendisliği”, “Peyzaj Mimarlığı” , “Süt Teknolojisi”, “Su rnleri”, “Deri Teknolojisi” gibi bölümler ve alt programları bulunmaktadır. Bazı batı ülkelerinde bu programlar daha da

zenginleşmiş ve yeni mesleklerin doğmasına öncülük etmiştir. Kalifornia Üniversitesi'nde bulunan bölüm ve programlar bu konuda bir fikir edinmek için güzel bir örnektir (Çizelge 2, 3).

Çizelge-2. ABD-Kalifornia Üniversitesi (Davis) “Tarım ve Çevre Bilimleri Fakültesi”nin Bölümleri (Departments)

Bağcılık ve Şarapçılık	Koruma Biyolojisi
Beslenme	Meyvecilik
Biyoloji ve Ziraat Mühendisliği	Nematoloji
Bitki Patolojisi	Sebzecilik
Çevresel Bahçe Bitkileri	Tarım ve Kaynak Ekonomisi
Çevresel Bilimler ve Politika	Tarla ve Çiftlik Bilimleri
Çevresel Toksikoloji	Tekstil ve Giyim
Hayvan Bilimleri	Toprak, Hava ve Su Kaynakları
İnsan ve Toplum Gelişmesi	Yaban Hayatı, Balıkçılık ve

Çizelge-3. ABD-Kalifornia Üniversitesi (Davis) “Tarım ve Çevre Bilimleri Fakültesi”nin Lisans Programları (Majors)*

L İ S A N S P R O G R A M L A R I	
1. Tarımsal Sistemler ve Çevre	22. Fermantasyon Bilimi
2. Hayvan Biyolojisi	23. Fiber ve Polimer Bilimi
3. Hayvan Bilimi	24. Gıda Biyokimyası
4. Hayvan Bilimi ve Yönetimi	25. Gıda Bilimi
5. Atmosfer Bilimi	26. Genetik
6. Kanatlı Hayvan Bilimleri	27. İnsan Gelişmesi
7. Biyokimya	28. Hidroloji
8. Biyolojik Bilimler	29. Uluslararası Tarımsal Gelişme
9. Biyoteknoloji	30. Peyzaj Mimarlığı
10. Hücre Biyolojisi	31. Yönetim Ekonomileri
11. Klinik Beslenme	32. Mikrobiyoloji
12. Toplum ve Bölgesel Gelişme	33. Nörobiyoloji, Fizyoloji ve Davranış
13. Tarla Bitkileri	34. Beslenme Bilimi
14. Tasarım ve Çizim	35. Bitki Biyolojisi
15. Entomoloji	36. Toprak ve Su Bilimleri
16. Çevre Biyolojisi ve Yönetimi	37. Tekstil ve Giyim
17. Çevresel Bahçe Bitkileri ve Ormancılık	38. Bağcılık ve Şarapçılık
18. Çevre Politikası, Analiz ve Planlaması	39. Meyvecilik
19. Çevre ve Kaynak Bilimleri	40. Sebzecilik
20. Çevresel Toksikoloji	41. Yaban Hayatı, Balıkçılık ve Koruma Biyolojisi
21. Evrim ve Ekoloji	42. Öğrencilerin talebine bağlı olarak açılabilen teksel ayrı programlar

*) Her yıl programlar öğrencilerin eğilimine, arz-talep ilkesine, bilimsel ve teknolojik gelişmelere göre gözden geçirilmekte ve buna göre yenileri açılmakta veya talep olmayan bazıları kapanmaktadır.

Yukarıda açıklandığı gibi, birçok bilim alanını bünyesinde bulunduran ve yeni meslekler doğurmuş bulunan ziraat fakültelerinde “temel etik yaklaşım” konu uzmanlığına ve bilgiye saygılı olmaktır. Bir diğer dikkate alınması gerekli konu da, ziraat fakültesi mezunlarının diğer meslek dalları ile olan ilişkileri itibariyle bencil yaklaşımlarda bulunmayıp çok daha dikkatli, saygılı ve objektif olarak saygınlıklarını korumalarıdır.

6.2. Bilimsel Araştırmalar Açısından

Diğer taraftan, meslek ahlakının yanında, ancak biraz daha farklı özellikleri ile “bilim” olgusunun “ahlak” alanındaki etkisi; ya da “ahlak” duygu ve kurallarının “bilim” üzerindeki etkisi ne olabilir? İlk görünüşte pek fazla bir fark yok gibi gelse de; bu konuda da çok yönlü ve karşılıklı etkileşimlerin “bilimsel etiğin” oluşmasında büyük ağırlığı vardır. Konunun, eskilerden bugüne incelenmesinde, bir grubun “bilimin ahlaka aykırı olduğu” ve bazı sonuçlarının insanlığın kötülüğüne olduğunu belirterek; insanı makineye köle ettiğini, kin ve budalalığın eline silah verdiğini, insanların iyiliğine çalışır görüldüğü zaman bile, lüksü, açgözlülüğü, doymazlığı daha da arttırdığını iddia ettiği görülmektedir. Keza, bu grup, “bilimden sıkı bir düzen beklemek yerine, insanların bilimi sıkı bir düzene koyması gerekir” şeklinde bir savunma yapmaktadırlar. Bunun yanında diğer bir grup ise, “bilimi suçlamamakta ve bilim sonucu teknik bilgilerin arttığı, ekonomik, sosyal, sağlık ve kültürel boyutlarda önemli yararların olduğunu” belirtmektedirler. Bu arada, bilimin birçok yönü ile “ahlaka aykırı değil”, fakat “ahlak dışı” olabilse de yararlı olduğunu kabul etmektedirler (İzveren 1980).

Bu iki karşı düşünce pratik ve objektif değerlendirildiğinde, bilimin büyük yara aldığı görülür. Gerçek böyle değildir. Bilimi ahlakın dışında veya ona karşı saymak büyük hatadır. Zira, bilim ve ahlak kavramları temelde birbirini tamamladığı gibi insan aklı bunları yönlendirir. Geçmiş zamanlardaki, çeşitli toplum ve şartlar altında yapılan birçok daha başka örnekler vererek bilim ve ahlakın sosyolojik ve felsefik bağları açıklanabilir. Bütün bunları bir tarafa

bırakarak ve felsefi boyutunun gerekli kısımlarını alarak yapılacak bir tanımlamada, bilimin, “insanoğlunun toplum yaşantısındaki tüm alanlarda, yeniliklere, ileriye, daha iyiye, ideale doğru yüzyıllar boyu giden uygarlık çabasında kültür denilen toplumsal değeri oluşturan temel ve başta gelen faktörlerden biri olduğu” görülmektedir (İzveren 1980).

Keza, “insanın, evreni, kendini, çevresini ve nihayet gerçeği öğrenme eğilimi ve içgüdü, onun düşünme gücüne özgü bir niteliği ve yeteneğidir. Tüm bu çabalar ve elde edilen sonuç (yani insanoğlunun aklını kullanarak elde ettiği) gerçek bilimdir” (İzveren 1980).

Bilim, bilimsel yöntemlerle, yani yerine göre deney, gözlem veya düşünce yolu ile kazanılan bilgileri düzenli biçimde birbirine bağlayan kendine özgü akıl çabasının ürünüdür. Gerçek bilim bu çabanın gereklerinin yerine getirilmesi ölçüsünde oluşur, yücelir ve yaygınlaşır. Bilimsel çabanın gerekleri ise, buna yönelen “bilim adamı” dediğimiz kişinin yüklendiği özel anlamdaki ahlaki görev ve yükümlülüklerdir. Bunlar ise, “bilim ahlakı” kavramı içinde toplanan davranış ve kurallar dizisidir. Kişi, bu kural, görev ve yükümlülüklere uyduğu ölçüde bilim adamıdır ve dolayısıyla bilim ahlakına sahip olabilir. Bilim ahlakı, yüzyıllar boyu süregelen köklü bir uygarlık ve kültür ortamında geleneklerin oluşturduğu ve bu nedenle ancak uygar toplumlarda varlığı ve etkinliği hissedilen bir düzen faktörüdür. Gelişmemiş toplumlarda bilim ahlakından söz etmek güçtür. Zira, gerçek anlamda bilim ve bilim geleneği bulunmayan yerde, buna ilişkin ahlak kurallarının gelişmemesi doğaldır (İzveren 1980).

Bilim ahlakı bilimsel çabayı, meslek olarak seçen kişiye, kendi akıl ve düşünce yeteneğini iyice araştırarak ve tartarak gerçekten gerekli niteliklere sahip olduğuna içtenlikle inandığı takdirde, bu meslekte kalabileceğini veya kalamayacağını itiraf ettirmeyi gerektirir. Bu gereklilik bilimsel onurun da ön koşuludur. Yani herkesin bilim adamı olma mecburiyeti yoktur. Bu ilke tüm diğer

meslekler için de geçerlidir. Belirtilen ilke ve gerekliliklerin yerine getirilmemesi, aslında, bir taraftan bilim kurumlarına ve gerçek bilim adamlarına; diğer taraftan sosyal ahlak açısından topluma karşı işlenen en büyük suçtur.

Daha somuta indirgeyerek örneklerle açıklanacak olursa, hangi alan ya da bilim dalı olursa olsun, bilimsel etiğin ya da ahlakın esas sorununun, “bilimsel araştırmalardaki dürüstlük” konusu olduğu görülür. Yani tıpkı meslek ahlakının özünde olan ve sonuç ürünü sunarken aranan çok yönlü ve özdeki kalite, burada da yani, bilimsel araştırmalarda da aranmaktadır. Araştırmalardan çıkan sonuçların, bilim çevrelerinde dikkat çekmek, kişiye şöhret ve para kazandırmak, çarpıcı sonuçlarla çeşitli iddialar ortaya atmak gibi gerçek bilimin dışında kalan amaçlara yöneltilmemesi gerekir. Daha açık bir izah ile, bu amaçlara göre bilimsel çalışmalar veya sonuçları yönlendirilemez. Bir bilimsel çalışmanın planlanmasından yayınlanmasına kadar geçen süreç içinde bilim alanının özelliğine göre; yürütülmesi ve değerlendirilmesindeki tüm objektif bilimsel kuralların uygulanması ve en ufak bir yapay yönlendirici, etki altında kalmadan sonuçların elde edilmesi şarttır. Tabii ki bu arada, ortaya konacak veya yürütülen araştırma konusunun değeri, ona yapılacak harcamalar ile elde edilecek sonuçların değer olup olmadığı ilişkisi de “bilimsel etik” içinde düşünülür.

Diğer taraftan, bilimsel faaliyetlerin bütün yönlerinde topluma güven verilmesi; sonuç ne olursa olsun, gizleme, değiştirme, düzeltme gibi müdahaleler yerine olduğu gibi açıklanması; kişisel dünya görüşlerinin, siyasal düşüncelerin, ideolojilerin, duygusal yaklaşımların kesinlikle işe karıştırılmaması “bilimsel etik” olarak gerçek temel kurallardır. Dolayısıyla, bilimin berraklık ve şeffaflıktan başka; din, milliyet, renk, ırk veya herhangi başka bir etiketi yoktur. **Bilim evrenseldir.**

Öte yandan, bilimsel etiğin oluşmasındaki en çarpıcı sorunlardan biri de başkalarının fikirlerini, yazılarını, çalışmalarını, o kişiye atıf yapmadan, kendi fikri ya da çalışmasının sonuçları imiş gibi göstermek, hatta yayınlamak ve

kullanmak, tam anlamıyla, bilimsel yanıltmadır. Bunlar, bilim etiğinden yoksunluğun tipik göstergeleridir.

Bu tür davranışlara sapmanın tabii ki çok çeşitli faktörleri vardır. Örneğin, kişinin yeterli araştırma disiplininin olmayışı, gerekli bilimsel eğitim almayı, kısa sürede yükselme hırısı, kıskançlık, dışarıdan daha başarılı tanınma ve prestij elde etme arzusu, daha fazla kazanç elde etme isteği gibi hususlar ilk akla gelen faktörlerdir (Kansu 1994).

Bilimsel etiğin hiç bir tarafında yeri olmayan bu yaklaşımlar, “bilimsel hırsızlık”, “bilimsel korsanlık”, “bilimsel yalancılık”, “bilimsel aldatmaca” şeklinde tanımlanır. Genel anlamdaki üretimin her alanında olduğu gibi, bilgi üretiminde de kısa sürede “köşeyi dönmek” isteyenler maalesef bu yollara baş vurmaktadırlar. Ancak tabii ki, bu yakışıksız ve çirkin davranışlar, birçok kez, özellikle akademik yükselişlerdeki eserlerin değerlendirilmesi safhasında, dikkatli jüri üyelerinin sayesinde tespit edilebilmektedir. Sorunun çözümü ve bilimsel etiğin yerleşmesi için, yukarıda açıklanan sebep faktörlerini ortadan kaldıracak önlemlerin alınması gerekir.

Esas itibaryle, bilimsel etik, bilimsel yetenek ile başlar. Bilimsel yetenek ise, gerçek bir yaşam tarzı olarak, heves ve coşku ile yerine göre özveri isteyen zahmetli bir özelliktir. Çalışmalarında maddi kazanç, şöhret, prestij, pozisyon, ünvan kazanmak gibi tutkularla yola çıkanlar ve bu amaçları ön plana getirenler çok yanlış bir yol izlemektedirler. Gerçek bilimsel dürüstlük ile çalışmalarını yürütenler ve kalite faktörünü burada da dikkate alanlar ise, sonunda mutlaka gerçek ve kalıcı başarıya ulaşacaklardır. Zira, ortaya koyacakları dürüstlük ve kalite ile kazanacakları onur, sadece kendi durumları ile değil mensup oldukları meslek ve bilim grubu ile doğrudan ilgilidir.

6.3. Toplumsal Açıdan

Tarımsal etiğin önem arzettiği konulardan biri de meslek mensuplarının topluma olan sorumluluklarıdır. Ziraat mesleği, insan sağlığı ve beslenmesi ile ilgili yoğun çalışmalar yapan ve hizmet üreten bir meslektir. Bunun dışında, yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, diğer meslekler ile de işbirliği içinde topluma çok geniş bir yelpazede hizmet verir. Bu durum, tarım deontolojisi açısından, meslek mensuplarının toplumla iletişimlerinde davranışlarında daha dikkat etmelerini gerektirir.

İnanılır ve güvenilir olmak zordur. Bunu tesis etmek için tüm meslek mensuplarının deontolojik kurallara her an uymaları; yapılacak herhangi bir hatayı mertçe itiraf edip düzeltmeleri gerekir. Sağlanan güven ve inancın ise çok nazik ve kırılacak bir eşya gibi korunmasına özen gösterilmelidir. Zira, bazı yanlış uygulamalar ve bilinçli yapılan hatalı davranışlar, sadece bireyin değil o meslek mensuplarının tümünü hırpalayacaktır ve oluşan güven kolayca kaybolabilecektir.

6.4. Uluslararası İlişkiler Açısından

Gerek eğitim ürünleri olarak yetiştirilen meslek mensuplarının; gerek tarımsal üretim ve faaliyet sonucu elde edilen ürünlerin uluslararası düzeyde kabul edilebilirlikleri ve kaliteleri, deontolojik olarak ulaşılması gereken evrenselliğin şartıdır. Globalleşen bu dünyada, tartışmasız ilk olgu “kalite” yaklaşımı olmuştur. Kalite kavram ve yaklaşımı çinde anlaşılan sadece ürünlerin iç ve dış kaliteleri değil; onun yanında bireylerin ve mesleklerin yüksek kalite standartlarını benimsemesi ve uygulamasıdır. Bir diğer tanımlama ile kalite, ilk nefesten son nefese davranışta; tohumun çimlenmesinden ürünün hasadına ve tüketimine kadar üretim zincirinin her halkasında aranan bir boyut kazanmıştır. Uluslararası alanda rekabet edebilmek, sıfır hata ile vazgeçilmez kaliteye sahip olarak ve bunun için de gerçek doğrular ve yüksek etik standartları uygulamakla sağlanır. Aynı şekilde, tarımsal ürünlerin ihracatında uluslararası standartlara

uygunluk ve istikrarlı davranışlar, etik yaklaşımlar; bilimsel çalışmalardaki dürüstlük ve evrensel bulgular; uluslararası ilişkilerde sergilenecek olan kaliteli davranış ve temsile ilişkin başlıca etik kurallardır. Uluslararası ilişkiler açısından tarımsal etik kurallara uymanın temelinde kişinin ülkesine olan sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluk meslek etiği sorumluluğunun da ötesinde olan “**ulusal onur**” sorumluluğudur. Dolayısıyla, hangi boyut ve türde olursa,olsun, yapılacak olan tüm uluslararası ilişkilerde “tarımsal etik” ve “meslek etiği” kurallarına çok titiz uymak gereklidir.

7. TARIMSAL ETİK AÇISINDAN GÖREV VE SORUMLULUKLAR

Daha önce de belirtildiği gibi, deontoloji’nin (görev bilimi) temelini “görev bilgisi”, “görev bilinci” ve “meslek ahlakı” yani “mesleki etik” oluşturur. Öyleyse, bu olgunun uygulanması, korunup kollanması veya denetlenmesi, aslında kişinin kendine kalmıştır. İleri toplumlarda bu duygu ve düşünceler bir sorumluluk bilinci şeklinde gelişmiştir. Ancak, yine de her popülasyonda olduğu gibi insan topluluklarında da, zaman zaman veya yerine göre sıklıkla, birtakım etik dışı yaklaşımlar görülür. Bunlara göz yummak veya tolerans göstermek ne o toplum veya meslek mensuplarının ve ne de kurum ve kuruluşların hakkı değildir. Dolayısıyla, hangi konuda ve ne boyutta olursa olsun etik dışı yaklaşım ve davranışlara karşı çıkmak, gerektiği takdirde yasal önlemlere başvurmak normal olarak her meslek mensubunun ve kurumun temel görevidir. Burada kişilerin ve kurumların sorumluluğu büyüktür. Zira, yapılan herhangi etik dışı bir davranış görmezden gelmek veya tolerans göstermek bu davranış sonucu ortaya çıkacak olumsuzluklara o kişi ve kurumların da katılması ve hatta desteklemesi anlamına gelir. Bu durum ise, daha önce de belirtildiği gibi, onarılamaz sonuçlar doğurur. Daha somut olarak, “tarımsal etik kurallarının uygulanmasından kim sorumludur?” şeklindeki bir soruya verilecek cevap: başta bireyin kendisi olmak üzere; bahçedeki, tarladaki üreticiden tüketiciye kadar; üniversitede öğrenciden dekana, rektöre kadar; bir kuruluştaki çalışandan o kuruluşun başındaki en üst yöneticiye kadar; meslek odalarından tüm diğer sivil toplum örgütlerine kadar ve özet olarak

toplumun her kesimi görevli ve sorumludur. Zira, temel olarak bu kurallar toplumun ahlak kurallarıdır.

Tüm buraya kadar yapılan açıklamalar dikkate alınarak deontolojik yönden önemle dikkate alınması gereken belli başlı hususları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Anonymous 1998’ den yararlanılarak hazırlanmıştır):

Bir “Ziraat Fakültesi Mezunu” görevini yaparken,

- İnsanların özel yaşamına, saygınlığına ve yasal haklarına saygı gösterir.
- Davranışlarında farklı uygulamalara yer vermeden gerçekçi, dürüst ve güvenilir olmalıdır.
- Bireylerin, toplumun ve çevrenin sağlığına ve güvenliğin mutlak özen gösterir.
- Çalışma konusu ile ilgili her türlü davranış, çalışma ve ilişkilerinde en yüksek ahlaki değerler doğrultusunda hareket eder ve sorumluluk üstlenir.
- Mesleği ve yaptığı iş ile ilgili olarak yasal düzenlemeleri öğrenir, izler ve onlara uyar.
- Sahip olduğu mesleki bilgi, beceri ve deneyimleri kişisel ve kurumsal çıkarlara zarar vermeksizin paylaşır.
- Bireylere ve kurumlara ilişkin özel bilgilerin gizliliğine ve korunmasına özen gösterir.

- Üstlendiği sorumlulukların bilincinde konu olan yükümlülüklerle ve sözleşmelere uyar.
- Bilgisine ve deneyimine dayanılarak danışıldığı konularda; yapacağı inceleme, araştırma ve saptamalarda gerçekçi ve yansız olur.
- Sorumlu olduğu iş çerçevesinde ilgili tarafların varsa çıkar çelişkilerinde taraflardan birinin yararına davranmaz, objektif olur.
- Yolsuzluklara ve dürüst olmayan işlere bulaştığından kuşku duyduğu kişi ve kurumlarla işbirliğine girmez.
- Sorumlu olduğu işle ilgili, kurumun veya işverenin bilgisi dışında, kişi veya kuruluşlardan gelebilecek komisyon, pay, prim tekliflerini ve herhangi bir maddi yardımı geri çevirir.
- Ücretinin belirlenmesine esas alınacak mesleki niteliklerini abartmadan tam ve doğru olarak bildirir.
- Teknik yeterliliğini korur, geliştirir ve yalnızca yeterli eğitim, bilgi birikimi ve deneyime sahip olduğu alanlarda kendi isteğiyle görev alır.
- Mesleki eleştirilere açık olur. Bu eleştirilerin sonucu gördüğü eksikliklerini gidermeye çalışır.
- Başkalarının ve diğer meslekdaşlarının konu uzmanlıklarına saygı gösterir.
- Hatalarını kabul eder, örtbas etmeye çalışmaz ve saydam davranır.

- Toplumun esenliği, sağlığı ve güvenliğine uygun kararlar alma konularında sorumluluğunu kabul eder ve toplumu ve çevreyi tehlikeye sokacak etkenleri gizlemez, bilakis saydam olur ve duyulmasına çalışır.
- Ne kendi çıkarını, ne başka bir kesimin çıkarını hiçbir zaman toplum çıkarının üstünde görmez.
- Kamuya yapılan açıklamalarda yansız ve dürüst olur.
- Konusu itibariyle, toplumun tarım teknolojisi, uygulamaları ve bunların doğuracağı sonuçlar hakkında aydınlanmasına ve toplumda gerekli bilincin oluşmasına katkıda bulunur.
- Çalıştığı konuda ve/veya ürettiği ürün konusunda en yüksek niteliğe, verime ve etkinliğe ulaşmaya çalışır.
- Meslektaşlarının ve iş arkadaşlarının mesleki gelişmelerine yardımcı olur ve “Meslek Ahlakı İlkeleri”ne uymaları için özendirir ve destek verir.
- Meslektaşlarının ve iş arkadaşlarının görüş, kaygı ve şikayetlerine ilgisiz kalmaz.
- Meslek yaşamında ilerlemek için hiçbir zaman meslektaşlarını gerçek olmayan nedenlerle eleştirmek, suçlamak yolunu seçerek onlara zarar vermez.
- Meslektaşlarının alışma ve çabaları sonucu ortaya çıkan ürün ve fikir eserlerine karşı gereken saygı, önem ve dikkati gösterir

- Meslektaşlarının çalışmalarını, kişisel çıkarları için izinsiz olarak incelemez, kullanmaz ve geliştirmez. Eğer herhangi bir şekilde kullanırsa, kaynağını mutlaka belirtir.
- Akademik ve mesleki tüm çalışmalara ve ürünlere karşı saygılı olur.
- Meslektaşları hakkında bilgi sorulduğunda doğru bilgi verir ve işle ilgili olmayan özel bilgileri açıklamaz.
- Yöneticilik görevlerini yerine getirirken, kuruluşun tüm kaynaklarının etkin, verimli bir biçimde ve sadece yetkili kişiler tarafından kullanılmasını sağlar.
- Yönettiği çalışanlar arasında ayırım yapmaz, onlara karşı adil, dürüst ve güvenilir olur.
- Yönetimi altındaki bilgi akışının zamanında ve doğru biçimde gerçekleşmesini sağlar.
- Yönetimi altındaki personelin toplumsal ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesine katkıda bulunur ve onları bu konuda özendirir.
- Yönettiği çalışanların mesleki gelişmelerine katkıda bulunur, onları bu konuda yönlendirir ve özendirir.
- Yönettiği çalışanların işle ilgili yaptığı katkılar, buluşlar, bunlardan doğan hakları konusunda adil ve dürüst davranır.
- İşe alacağı elemana, iş teklif ederken herhangi bir kişisel çıkar gözetmez, ona çalışma koşullarını tüm ayrıntılarıyla doğru olarak açıklar.

- Rakip kuruluşun iç ve iş sırlarına sahip olmak için, çalışma yaşamının ahlaki ilkelerini çiğneyerek, eleman transfer etmez.
- Çalışmalarını yürütürken, özel yaşamını işine karıştırmaz ve mesleki yaşamını mümkün olabildiğince ayrı düşünür; işini yaparken ve karar alırken profesyonellik ilkesinden ayrılmamaya özen gösterir.
- İşvereni ve muhatap olduğu kişilerle olan mesleki ilişkilerinde daima güvenilir olur ve dürüst davranır.
- İşini yaparken ve yükümlülüklerini yerine getirirken politik çevresini, yakınlık ve kişisel ilişkilerini ve maddi gücünü kullanarak haksız bir yarar veya üstünlük sağlamaya çalışmaz.
- Kendi kurumunun ve/veya işverenin bilgisi ve izni olmadan ikinci bir işyerinde görev almaz.
- Kendi kurumunun ve/veya işverenin kaynaklarını ve olanaklarını işverenin onayı dışında kişisel işlerinde veya başka bir grubun işlerinde kullanmaz.

8. YASAL DÜZENLEMELER, ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR VE SONUÇLARI

Her ülke, belirli yasal düzenlemeler çerçevesinde yönetilir. Bu değişik düzey ve yapıdaki yasal düzenlemeler ile ilgili konudaki uygulamalara gereken ayrıntıya kadar inilebilir. Ülkemizde mevcut “Anayasa” çerçevesinde hazırlanan “Yasa”lar, bunların altında daha ayrıntıya giren “Yönetmelik”ler ve “Tüzük”ler vardır. Ayrıca, hukuki kurumların (Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay gibi), ilgili konular karşısında çıkarttıkları “İçtihat”lar veya “karar”lar da

yasal düzenlemeler olarak toplum düzenine yön verirler. Herşeyden önce, o ülkede mevcut yasal düzenlemeler, yukarıda açıklanan ilkeler ışığında, genel etik kuralları belirleyici şekilde düzenlenmiştir. Ancak, özel olarak meslek kuruluşlarının da birtakım düzenlemeleri vardır. Bu konudaki yalın örnekleri birçok meslek grubunu temsil eden çeşitli “oda”, “dernek” veya “vakıf” ların kuruluş tüzüklerinde görmek mümkündür. Kitabın sonunda verilen “Ek”lerde, başta “Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği” (TMMOB) olmak üzere; özellikle Ziraat Fakültesi mezunlarını ilgilendiren “Ziraat Mühendisleri Odası” na; “Gıda Mühendisleri Odası” na ve “Peyzaj Mimarları Odası” na ve bu odalar kapsamındaki meslek gruplarına ait (Ziraat Mühendisi; Gıda Mühendisi, Peyzaj Mimarı) yasal düzenlemeler incelendiğinde, bu konularda birçok temel etik yaklaşımları görmek mümkündür. Bu yasa, tüzük ve yönetmelikler içinde mesleğin icrasında dikkat edilmesi gereken deontolojik kurallar “meslek ahlakı” felsefesi içinde ve yaptırım karakterinde açık bir şekilde görülmektedir. Bu yasal düzenlemeler içindeki birçok ilgili maddenin yanısıra, 6235 sayılı TMMOB yasasının (Ek-1) 2., 26., 27., 28. ve 33. maddeleri; TMMOB Tüzüğü’nün (Ek-2) 3., 90., 91., 92., 93., 94., 95. maddeleri; TMMOB Disiplin Yönetmeliği’nin (Ek-3) 3., 7., 8., 9., 10., 11. ve diğer tüm maddeleri; Ziraat Yüksek Mühendisliği Hakkındaki Kanun’un (Ek-4) 5. maddesi; Ziraat Mühendislerinin Görev ve Yetkilerine İlişkin Tüzüğü’nün (Ek-5) 2. maddesi; Gıda Mühendisleri Odası Tüzüğü’nün (Ek-6) 3., 7., 37. maddeleri; Peyzaj Mimarları Odası Yönetmeliği’nin (Ek-7) 4., 44., 45. ve 46. maddeleri mesleklerin yürütülmesinde uyulması gerekli deontolojik kuralların düzenlenmesi hususuna örnek oluşturmaktadır.

Bütün bunlar dışında, çeşitli kuruluşların yönetim organlarınca çıkarılan “ilke kararları” da, birçok konuda, çalışma hayatına dönük etik davranışları belirleyici kapsamdadır. Bunlar aslında dürüstlüğü ve ahlaki değerleri korumakta kullanılan birer araçtır. Bireylerin davranışlarının tümünün devamlı kontrol edilmesi veya hangi davranışların etiğe uygun, hangi davranışların etik dışı olduğunun takibi olanaksızdır. Yani herkesin başına bir kontrol memuru veya denetleyici konamaz ve böyle bir paranoya söz konusu olamaz. Ancak, herhangi

etik dışı bir durumun saptanması durumunda da o kişiye meslekdaşları, ilgili kurum ve yöneticisi tarafından tolerans gösterilmesi veya görmezden gelinmesi gibi bir davranışa haklarının olmadığı da bir gerçektir. Eğer böyle bir tolerans veya görmezden gelme davranışı gösterilirse; aynı etik dışı davranışa onlar da katılmış olurlar, ki bu durum daha da vahim sonuçlar doğurur. Dolayısıyla, bu tür etik dışı davranışları yapanların gerek bireysel, gerek yasal ve gerek yönetim açısından sonuçlarına katlanmaları gerekir.

Son olarak, asırlardır ifade edildiği şekli ile, insanın yaşamındaki ve başarısındaki temel sırlar, “akıl” ve “bilgi kuvveti” nin desteğindeki “sevgi, saygı, onur, dürüstlük ve güven” duygularını taşıyan “güzel” davranışlarındadır.

9. KAYNAKLAR

1. **AKMAN, A. 1978.** Türkiye’de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi. Ank. Üniv. Zir. Fak. Yay. 739: 93 s.
2. **AKTAN, C. C. 1999.** Ahlak ve Ahlak Felsefesi. Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği yayını, İstanbul, 55s.
3. **ANONYMOUS. 1988.** Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yay. 549, I. Cilt: 745 s.
4. **ANONYMOUS. 1998.** Bilişim Mesleği Ahlak İlkeleri Belgesi. TBV-Etik Çalışma Grubu, [www. ecg.html](http://www.ecg.html).
5. **BATUHAN, H. 1994.** Bilimde Aldatmacalar. “Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite”, TÜBA, Bilimsel Toplantı Serileri: 1:77-82.
6. **BAYET, A. 1980.** Bilim Ahlakı. (Çev.Vedat Günyol) SAY Dağıtım, İstanbul, 152 s.
7. **ERDEMİR, A. D. 1996.** Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp tarihi. Güneş & Nobel Yayınları, Bursa, 342 s.
8. **İZVEREN, A. 1980.** Toplumsal Türebilim (Sosyal Ahlak). Ank. İkt. Tic. İlim. Akad. Yay. 130, 357.
9. **KANDEMİR, M. Y. 1986.** Örneklerle İslam Ahlakı. Nesil Yay., İstanbul.
10. **KANSU, E. 1994.** Bilimsel Yanıltma ve Önlenmesi. “Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite”, TÜBA, Bilimsel Toplantı Serileri: 1:71-75.
11. **KARA, M. 2002.** Ahlak Felsefesi. [www. Mkara44. sitemynet.com](http://www.Mkara44.sitemynet.com).
12. **MAĞDEN, R.Z. 1959.** Zirai Öğretim’de 110. Yıl. Türk Yük. Zir. Müh. Birliği Neşriyatı 22: 1-116.
13. **ÖRS, Y. 1994.** Bilim Etkinliğinde Değer Sorunları. “Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Etik ve Üniversite”, TÜBA, Bilimsel Toplantı Serileri: 1: 61-63.
14. **STEINBERG, S.S. VE AUSTERN, D.T. 1996.** Hükümet, Ahlak ve Yöneticiler. (çeviren: Turgay Ergun) Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü yay. 264, 192 s.
15. **TUĞLACI, P. 1971.** Okyanus- 20 Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük. Pars Yay. I.cilt, İstanbul, 943 s.
16. **YAZICIOĞLU, T. 1958.** Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve Memleketimizde Yüksek Ziraat Öğretiminin Tarihçesi. Türk Yük. Zir. Müh. Birliği Neşriyatı 20: 1-182.

10.EK'LER**Sayfa**

1. 6235 SAYILI TÜRK MÜHENDİS VE MİMAR ODALARI BİRLİĞİ YASASI	1
2. TMMOB TÜZÜĞÜ	8
3. TMMOB DİSİPLİN YÖNETMELİĞİ	25
4. ZİRAAT YÜKSEK MÜHENDİSLİĞİ HAKKINDA KANUN	32
5. ZİRAAT MÜHENDİSLERİNİN GÖREV VE YETKİLERİNE İLİŞKİN TÜZÜK	33
6. TMMOB GIDA MÜHENDİSLERİ ODASI TÜZÜĞÜ	37
7. TMMOB PEYZAJ MİMARLARI ODASI YÖNETMELİĞİ	52